

Zaans

Nr. 84 voorjaar 2023 | € 6,75

ERFGOED

Bankbiljetten
versnipperd

*Kostuumschenking
aan Zaans Museum*

Monumentale schouw
in Zandijk

Colofon

Zaans Erfgoed is een initiatief van de Vereniging Zaans Erfgoed en verschijnt vier keer per jaar.

Uitgever Stichting Uitgeverij Zaans Erfgoed.

Bestuur Stichting Leonore Olde-Verburg, Peter Tange, Roel Woudt, Winnie de Wit.

Redactie Lean van 't Hooft, Wim de Jong (fotografie), Hessel Kraaij, Jos Lap, Rob Lengers, Leonore Olde-Verburg, Toon Olij, Frits Poiesz (voorzitter), Wikje van Ritbergen (beeldredactie), Wietske van Soest, Corrie van Sijl (eindredactie).

Aan dit nummer werkten verder mee Willem Esman, Pieter Gravesteijn, Fedde Jan Groot, Piet Kleij, Jan van der Male, Bert Niesen, Peter Nugter, Herman Olde, Gustaaf van der Schoor Dekker.

Vormgeving Rolf Kliffen.

Druk Huig Haverlag Printing.

Redactiesecretariaat

Wikje van Ritbergen, 0314-841442, redactiezaanserfgoed@gmail.com

Abonnementen en ledenadministratie Secretariaat vereniging Zaans Erfgoed Francis Engels, secretaris

De Kiel 58, 1502 GP Zaandam secretariaat@zaanserfgoed.nl

Zaans Erfgoed belicht alle mogelijke aspecten van erfgoed en geschiedenis, van archeologie tot industrie, van cultuur tot landschap en alles daartussen. Abonneren kan door lid te worden van de Vereniging Zaans Erfgoed voor € 22,50 per jaar met een mail naar secretariaat@zaanserfgoed.nl of via de knop lid worden op onze website www.zaanserfgoed.nl

Omslag Impressie van de tentoonstelling *Made in...* in het Zaans Museum.

FOTO WIM DE JONG

Het copyright van de artikelen in dit blad berust bij de auteurs. Overname in welke vorm dan ook kan alleen met schriftelijke toestemming van de uitgever. Wij doen ons best de rechten op illustraties te eerbiedigen. Wie desondanks meent rechten te kunnen doen gelden wende zich tot de uitgever.

Column

Actief in de Zaanstreek op een breed terrein, maar vooral bij monumenten

Misschien zijn jullie er weleens langs-gelopen of hebben jullie er een keer een mooi (kerst-) cadeautje gekocht. Het valt bijna niet te missen, het is het mooiste huisje aan de Zaanweg in Wormerveer. Het mosterdgele monumentale pand van de Glazen Pauw.

Daar woon ik, Paula Kannegieter, al sinds 2000 met veel plezier. Behalve het afgelopen jaar dan, maar dat heeft een andere oorzaak, namelijk het onverwachte overlijden van de liefde van mijn leven: Ruud Pauw.

In mijn jaren samen met Ruud was ik altijd heel actief in Zaanstreek. Zo was ik betrokken bij De Grote Weiver, een bruisend kraakpand in een oude gasfabriek in Krommenie, waar de vrijwilligers zich inzetten voor cultuur, tolerantie en verbinding. Jammer genoeg is dat prachtige monumentale pand gesloopt, maar gelukkig zijn daar nu geweldige parkeerplaatsen voor in de plaats gekomen.

De Grote Weiver heeft een doorstart gemaakt in Wormerveer en daar ben ik elke vrijdagavond te vinden op de buurt-maaltijd.

Ik ben medeoprichter en voorzitter geweest van ROSA, een lokale politieke partij, nadat de PSP '92 ophield te bestaan (daarvoor was ik landelijk voorzitter bij laatstgenoemde partij en dachten veel mensen dat ik die naakte vrouw op de verkiezingsposter van de PSP was). Rosa heeft zich altijd enorm ingezet voor Zaans Erfgoed; daardoor is bijvoorbeeld de Zandijkerkerk van de sloophamer gered en vele andere monumenten.

Daarnaast was ik bestuurslid bij Humanitas en voorzitter van de groep die uitgeprocedeerde asielzoekers bezocht op de boten in Zaandam.

FOTO AANGELEVERD

Gelukkig had ik naast dit alles ook nog wel wat tijd over om te werken als docent in het speciaal onderwijs en werkte ik mee in het glasatelier van de Glazen Pauw, waar ik onder andere het brandschilderwerk verzorgde. Ik vind het belangrijk om betrokken te zijn bij de streek waarin ik woon. Maar mijn allergrootste motivatie om me aan te sluiten bij Zaans Erfgoed is mijn bijzondere Ruud. Hij was mijn inspirator. Via hem kreeg ik altijd informatie over monumenten en die informatie mis ik nu heel erg. Vandaar dat ik de stoute schoenen heb aangetrokken en me heb aangemeld als bestuurslid.

Ik ben nog zoekende naar een passende rol, maar ik zou het leuk vinden om me in te zetten voor het organiseren van evenementen of dat ik iets kan betekenen op het gebied van onderwijs. Ik heb veel zin om aan de slag te gaan! Als die vergaderingen maar niet iedere keer tot middernacht doorgaan. Tenzij ik mijn glazen muiltje mag achterlaten op de trap van een monumentaal kasteel...

Paula Kannegieter werd in de najaars-vergadering 2022 van de Vereniging Zaans Erfgoed benoemd tot bestuurslid. ●

Inhoud

- 4** Wat gebeurde er met de kilo's bankbiljetten die in Nederland na de Tweede Wereldoorlog uit de roulatie werden genomen? **Fedde Jan Groot** onttrafelt een geheime operatie.
- 8** Tot 7 mei 2023 toont het Zaans Museum stukken uit een onlangs verworven aanvulling op de collectie Zaanse kostuums. **Leonie Sterenberg** vertelt er meer over.
- 10** Erik Schots stopt na vijftig jaar als handboekbinder. **Lean van 't Hooft** sprak met hem.
- 14** **Willem Esman** doet de geschiedenis van Villa Sijpesteijn en haar bewoners in Krommenie uit de doeken.
- 18** **Pieter Gravesteijn** laat zien waarom de monumentale schouw in het voormalige raadhuis van Zandijk dringend aan restauratie toe is.
- 22** **Peter Nugter** vertelt hoe de oer-Friese kaatssport ook in de Zaanstreek werd beoefend.
- 26** **Piet Kleij** vermoedt aan de hand van een in de bagger van de Wilhelminasluis gevonden bijzondere potscherf dat er veel vroeger op de plek van het huidige Zaandam werd gewoond dan tot nu toe is gedacht.
- 28** Waar heeft Krommenie een straat, vernoemd naar Serooskerke op Schouwen-Duiveland aan te danken? **Jan van der Male** zocht het uit.
- 32** **Gustaaf van der Schoor Dekker** beschrijft de geschiedenis van de Zaanlands(ch)e Bussenhandel.
- En verder**
- 36 NIEUWE BOEKEN**
Met onder andere het nieuwe Jaarboek van het Historisch Genootschap Wormer en de uitgave van een bijzonder dagboek van Duitse vluchtelingen in Zaandam.
- 38 ERFGOEDNIEUWS**
Platform Zaanse geschiedenis, toekenning Bredenhofprij.
- 40 IN MEMORIAM RON KIBURG**
- 42 KRONIEK**
Zaanse feiten en weetjes van november 2022 tot en met januari 2023.
- 46 AGENDA**
Eropuit in het voorjaar.

4

26

Albert
keizer
zaandam

Van nationaal vermogen tot vulsel

De fysieke vernietiging van het Nederlandse papiergeld na de Tweede Wereldoorlog

Het verhaal is bij maar weinig mensen bekend; mijn vader vertelde mij erover in mijn jeugd. Ik vond dat zo spannend dat ik mijzelf toen al beloofde dat ik het ooit helemaal zou ontdekken. Vader sprak over de fabriek aan de Zaan die aan twee van zijn oudere broers toebehoorde: Meelfabriek De Haan Fa. Gebr. Groot. Vlak na de oorlog kreeg die fabriek een opdracht die altijd een beetje geheimzinnig is gebleven. In die tijd werkte mijn vader daar zelf ook. Na mijn pensionering had ik tijd om mijn belofte in te lossen. Dat ik geen enkel krantenartikel over die opdracht kon vinden maakte de puzzel alleen maar raadselachtiger. In 2019 ben ik het Nationaal Archief in gedoken. Dit is wat ik vond.

Op de plek waar nu de Zaanse Schans ligt, vond vlak na de oorlog een opmerkelijke gebeurtenis plaats die uniek is in de Nederlandse geschiedenis: de opzettelijke vernietiging van bijna de gehele nationale geldvoorraad. Miljarden aan bankbiljetten werden hier tot papierwol vermalen. Die operatie was onderdeel van de beroemde naoorlogse geldzuivering en werd door De Nederlandsche Bank (DNB) met de grootst mogelijke zorgvuldigheid uitgevoerd. De papierwol is vooral gebruikt als vulsel voor stoel- en bankzittingen en speelgoed zoals poppen en teddyberen. De fabriek die deze opdracht kreeg, is begin jaren zestig ontmanteld om plaats te maken voor de Zaanse Schans. De reguliere productie werd verplaatst naar een nieuwgebouwde fabriek aan de Gerrit Bolkade in Zaandam. Nu is daar Exter Aroma gevestigd. Alle tastbare herinneringen aan deze operatie zijn verdwenen.

De naoorlogse geldzuivering

De oorlog liet Nederland ontredderd achter. Honderdduizenden waren omgebracht of hadden het leven op andere wijze verloren. De economie lag volledig in puin; het land was vijf jaar lang systematisch leeggeroofd. De Duitse bezetter had zijn uitgaven altijd betaald door middel van een onbeperkte uitgifte van papiergeld. Torenhoge inflatie dreigde daardoor het berooide land na de bevrijding nog verder te ontwrichten. Een ander netelig probleem dat onmiddellijke aanpak vereiste, was dat van de illegale oorlogswinsten die profiteurs en zwarthandelaars tijdens de bezetting hadden gemaakt.

Meelfabriek De Haan omstreeks 1950. GAZ 91_001618

Al tijdens de oorlog waren in het diepste geheim plannen gesmeed om direct na de bevrijding een nog nooit vertoonde geldzuivering te organiseren. Pieter Lief tinck, oud-hoogleraar aan de Economische Hogeschool in Rotterdam (nu Erasmus Universiteit), was nauw bij de voorbereidingen betrokken geweest en hij was er daarom klaar voor toen het zover was. Amper twee weken na zijn aantreden als eerste naoorlogse minister van Financiën verklaarde hij op 6 juli 1945 alle briefjes van honderd gulden met onmiddellijke ingang ongeldig. De andere biljetten volgden twee maanden later.

Het tientje van Lief tinck

Telkens kregen de mensen een week de tijd om hun biljetten bij een bank in te leveren waar de waarde voor onbepaalde tijd op een geblokkeerde rekening werd gezet. Wie niet kon aantonen dat het geld op eerlijke en legale wijze was verkregen, was het kwijt. Dat was een vérgaande maatregel. Normaal gesproken dient een aanklager de schuld van een verdachte te bewijzen, maar dit keer gold een omgekeerde bewijslast. Alles moest worden geregistreerd, inclusief effecten, deviezen, nieuwe levensverzekeringen, pas afgesloten hypotheek en de inhoud van kluisen. Alleen munten bleven buiten de zuivering. De mensen die hun geld stortten, bleven echter niet berooid achter. Om de eerste week door te komen mochten zij tien gulden in nieuw gedrukte bankbiljetten opnemen. Lief tincks beroemde Tientje bestond uit vijf briefjes van een gulden en twee van tweeënhalve gulden, zodat mensen wisselgeld hadden en het ook voor winkeliers doenlijk was. Die week moest iedereen van precies hetzelfde bedrag rondkomen: Lief tincks Tientje. In de daaropvolgende

maanden en jaren werden de gestorte bedragen geleidelijk vrijgegeven en vervangen door nieuwe Nederlandse bankbiljetten, die in Londen waren gedrukt – maar alleen als de geblokkeerde bedragen legaal waren verkregen. Pas in 1952 werden de laatste bedragen vrijgegeven en werd de geldzuivering afgerond. In zeven jaar had Lief tinck de Nederlandse economie grondig gezuiverd.¹

De vernietiging van de ongeldige bankbiljetten

Wat moest er gebeuren met die enorme papierberg van ongeldige bankbiljetten?

Nadat zij op 17 oktober 1945 een offerte aan DNB had uitgebracht, werd Handelsonderneming Van der Woude & Fabisch, Rokin 30 te Amsterdam, belast met de vernietiging van het ingezamelde papiergeld.² Naar schatting moest zo'n 200.000 kilo bankpapier worden verwerkt.

Luchtopname van Meelfabriek De Haan in 1961. Richting de Julianabrug zijn de voorbereidingen van de Zaanse Schans in volle gang.

GAZ 22_05001, KLM AEROCARTO

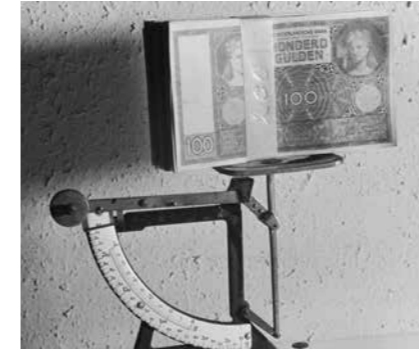

Vanaf 26 september 1945 was het oude geld niets meer waard, hooguit nog om je sigaar mee aan te steken. NATIONAAL ARCHIEF

Ook het gewicht van de bundels te vernietigen geld werd geregistreerd. NATIONAAL ARCHIEF

Minister Pieter Liefstinck kondigt in 1945 in een radio-toespraak de geldsanering aan. NATIONAAL ARCHIEF

De Brug der Zuchten: "Waren we maar aan den overkant ...!" spotprent van Leendert Jordaen over de week waarin men van één tientje moest rondkomen.

GEHEUGEN VAN NEDERLAND. ATLAS VAN STOLK

Het is niet duidelijk of er andere inschrijvers waren, maar hoe dan ook, Van der Woude & Fabisch kreeg samen met Gebr. Groot de opdracht om de bankbiljetten te versnipperen en te verkopen. Tussen 3 december 1945 en 11 mei 1946 – in krap een half jaar – zette Gebr. Groot vijf miljard gulden om in balen papierwol. Vrijwel de gehele Nederlandse geldvoorraad.⁴

Zorgvuldige beveiliging

Nadat de biljetten door het publiek waren ingeleverd werden ze in bundels samengebonden en naar een tiental inzamelpunten verspreid over het land gebracht. Vandaar werd het geld per vrachtwagen naar Zaandam vervoerd waar het op dekschuiten werd overgeladen. Bewaakt door zwaarbewapende politie voeren de schuiten dan naar de fabriek De Haan, enkele kilometers verder noordwaarts. De schuiten waren met dekzeilen afgedekt zodat de vracht onzichtbaar bleef. Voor wie wist wat de lading was, moet het spannend zijn geweest om ze op de Zaan voorbij te zien trekken.⁵ Nog vreemder was het natuurlijk om miljoenen tientjes (122.249.479 stuks om precies te zijn⁶), briefjes van 25 (60.393.353) en van 1000 gulden (498.807) en nog veel meer, netjes gebundeld, uit de schuiten te lossen, van hun bandjes te ontdoen en in de hamermolens te scheppen. De beveiliging werd serieus ter hand genomen. Er werden maatregelen getroffen om de dekschuiten en hun lading afdoende te bewaken, ook als deze 's nachts en tijdens de weekeinden in het haventje van fabriek De Haan op vermaling lagen te wachten. Tijdens werkdagen zagen controleurs erop toe dat geen enkel briefje aan vermaling ontkwam.

Toch diefstal

Op een dag in april 1946 bleken er tóch een paar pakjes verdwenen. Er werd één stapeltje 25 gulden- en één van 10 gulden-biljetten vermist. Al snel had de politie een verdachte op het oog: Cornelis, een 23-jarige jongeman die als tijdelijke kracht in de fabriek werkte. Maar de gunstige beoordeling van de verdachte door één van de gebroeders Groot, de 42-jarige Dirk Groot, redde de jongen van een strafblad.⁷

Van der Woude & Fabisch stelde voor om de biljetten in hamermolens te vermalen en te versnipperen om daarmee de fijnste papierwol te verkrijgen. Volgens het bedrijf was er internationaal een grote vraag naar papierwol door speelgoedfabrikanten en meubelstoffeerders die vulling nodig hadden. De biljetten zouden 'met de grootste zorgvuldigheid' worden vermalen door een fabriek in de Zaanstreek. Bij geregelde aanvoer van bankbiljetten zou de klus binnen tien weken geklaard zijn. De kosten? Negen gulden per honderd kilo. Indien gewenst kon Van der Woude & Fabisch ook het transport en de verkoop van de papierwol op zich nemen.

Het bedrijf beweerde over de nodige contacten te beschikken en ook een hogere prijs voor de papierwol te kunnen bedingen dan waartoe men DNB in staat achtte. De opbrengst werd geschat op tien gulden per honderd kilogram papierwol. Toch maar mooi een gulden winst!³

Meelmaalterij De Haan

De fabriek in kwestie was Meelmaalterij De Haan Fa. Gebr. Groot te Zaandijk. Zij was de bakstenen opvolger van de molen die van 1630 tot 1904 op dezelfde plek had gestaan en eeuwenlang gort had gepeld. De stenen fabriek pelde en maalde nog steeds, maar nu met krachtige elektromotoren en machines en produceerde voornamelijk houtmeel, een grondstof voor de vervaardiging van linoleum.

Volgens het proces-verbaal van 18 april 1946 zei fabrikant Groot over de verdachte: 'Hij werkte aan de bank, waar de pakketten bankbiljetten gebundeld met bandijzer, touw, enzovoort, werden losgemaakt om in den slagmolen te worden gedeponereerd. Het geheel stond onder controle van vijf controleurs van de Nederlandsche Bank'. Hij gaf een gunstige karakterschets van de verdachte en zei dat hij 'ervan had opgekeken' toen hij beseftte dat de jongen hiervan werd verdacht. Hij kende hem 'als een eerlijke jongen die misschien wat impulsief had gehandeld toen hij in een onbewaakt ogenblik een paar pakketjes in zijn overall had laten glijden met de bedoeling deze als curiositeit te bewaren.' Kortom, de arme jongen was zeker niet van plan geweest DNB te benadelen. Bovendien 'werkte de vader van de jongen ook op de fabriek en die genoot mijn volste vertrouwen; hij was plichtsgetrouw, eerlijk en ijverig.' Ook de inspecteur die niet had opgelet toen de briefjes verdwenen, sprak in een brief zijn steun uit voor de verdachte. De politiecommissaris liet zich snel beïnvloeden door zoveel ondersteuning en begrip; hij liet de zaak rusten. De achterovergedrukte bankbiljetten werden alsnog vermalen.

De verkoop van de papierwol

Van der Woude & Fabisch was belast met de verkoop van de papierwol. Maar de afzet bleek niet zo eenvoudig. Vanaf Meelmaalterij Gebr. Groot werd de papierwol per schuit naar het pakhuis Zaansch Veem in Zaandam verscheept om op uitvoer te wachten. Een deel ervan werd verkocht aan de firma Kan in Zaandam die 'vulstoffen in elke gewenste fijnheid, o.a. houtmeel en papiervulstof' fabriceerde. De belangrijkste kopers waren speelgoed- en meubelmakers. Nadat Van der Woude & Fabisch 51.000 kilo had verkocht aan een afnemer in België, stagneerde de verkoop. Pogingen om kopers te vinden in Engeland, Frankrijk en Zwitserland mislukten. Uiteindelijk werd de resterende papierwol voor een schamele viereneenhalve gulden per honderd kilo van de hand gedaan. De vraag bleek kleiner dan verwacht.

Een van de eerste nieuwe biljetten van 2,50 gulden. Voorafgaand aan de geldzuivering al in Londen gedrukt.

WIKIMEDIA

En de rest?

Maar daardoor bleef Gebr. Groot met een groeiende berg papierwol zitten. Acht maanden na afloop van het project hadden ze nog steeds de zorg voor de opslag van 30.000 kilo. Ze hadden de opslagruimte zelf dringend nodig. De berg was eigendom van DNB, dus stuurde het bedrijf in januari 1947 een brief naar de bank waarin gedreigd werd om opslagkosten in rekening te brengen. Het is niet duidelijk hoelang DNB de resterende papierwol nog bij de fabriek heeft laten staan en wat er vervolgens mee is gebeurd. In zekere zin is een deel van het geld dus echt verdwenen...

Fedde Jan Groot (1951), getrouwd, geen kinderen, geboren en opgegroeid in Zaandijk. Na studies social anthropology en internationaal recht werkte hij tot 2018 bij de VN op het gebied van gedwongen migratie en vluchtelingen op diverse buitenlandse posten. In 2021 kwam hij terug naar Nederland. Hij houdt zich nu vooral bezig met zijn hobby: historisch (archieff) onderzoek. ●

NOTEN

- 1 Laura van Hasselt en Hein Hoffman: 'Tientje van Liefstinck' in tv-programma *Andere Tijden* (1 maart 2001) internettoegang 04/09/2019.
- 2 De firmanten waren C. van der Woude (1881-1966) en K.A. Fabisch (1911-1988).
- 3 Brief van Handelsonderneming Van der Woude & Fabisch aan De Nederlandsche Bank, 17 oktober 1945, Nationaal Archief - Den Haag, toegang 2.25.68, inv.nr. 45886.
- 4 De totale Nederlandse geldvoorraad werd in 1945 geschat op 5,6 miljard gulden (Laura van Hasselt en Hein Hoffman); het ingezamelde bedrag kwam hier

- uiteindelijk dus dichtbij. Dat er vijf miljard werd verwerkt is een schatting, want de uitkomst van een snelle berekening (resultaat: 4.738.316.199 gulden) aan de hand van periodieke rapportages door de controleurs van De Nederlandsche Bank. Wij weten niet of deze volledig zijn.
- 5 De operatie was zo geheim dat er waarschijnlijk geen foto's van zijn gemaakt. Er zijn althans nooit foto's boven water gekomen.
- 6 Nationaal Archief, Den Haag, toegang 2.25.68, inv.nr. 45889.
- 7 Nationaal Archief, Den Haag, toegang 2.25.68, inv.nrs. 45886, 45887 en 45890.

Een kijkje achter de schermen van het Zaanse Museum

In deze artikelenreeks vertellen conservatoren en collectie-medewerkers van het Zaanse Museum over ontdekkingen, nieuwe aanwinsten en bijzondere zaken uit de collectie van het museum. Deze keer conservator Leonie Sterenborg over een prachtige aanvulling op de collectie Zaanse kostuums.

TEKST LEONIE STERENBORG | BEELD ZAANS MUSEUM
EN WIM DE JONG (OVERZICHTSFOTO EN SIERSPELD)

Made in...

Een bijzondere collectie Zaanse kleding

Het Zaanse Museum bezit een prachtige, goed gedocumenteerde collectie Zaanse vrouwenkostuums en bijbehorende sieraden. Onlangs werd de kledingcollectie uitgebreid met een schenking van een Zaanse familie.

Het gaat om in totaal meer dan vijftig stukken kleding en accessoires uit de achttiende en negentiende eeuw, al die tijd zorgvuldig bewaard gebleven in een houten kist. De kleding is gedragen door verschillende familieleden, en ook gebruikt voor het toneelstuk *De Bloem van Zandijk* tussen 1896 en 1946. Tezamen vormt het bijna een geheel Zaanse vrouwenkostuum, de dracht die tussen 1760 en 1850 in de Zaanstreek werd gedragen. Nog tot 7 mei 2023 wordt deze aanwinst tentoongesteld.

Alle vrouwen droegen een versie van het Zaanse kostuum, wie het zich kon permitteren een luxe en duurdere variant, terwijl vrouwen uit lagere klassen het eenvoudiger moesten houden. Een Zaanse kostuum bestaat uit een hemd, keurslijf, jak, meerdere rokken, schort, mitaines (armbekleding), taillelinten, muiltjes en een muts en kaper. De mutsen en kapers waren typerend, je kon er gelijk aan zien uit welke regio in Noord-Holland de draagster afkomstig was. Mannen in de Zaanstreek volgden meer de mode, hetzij wellicht iets soberder.

Mode en wereldhandel, een oud fenomeen

De mode-industrie kennen we nu als een ernstig vervuulende sector, maar ook in de achttiende eeuw had zij al vergaande effecten op mens en milieu. Ook in een regionale dracht kwamen de stoffen van ver. In de zeventiende en achttiende eeuw handelden de Nederlanders overzee. Van die handel werden ze extreem rijk, maar dat ging ten koste van veel mensen. Nederlanders bezetten overzeese gebieden met geweld, buiten mensen uit en maakten hen tot slaaf. Van de vergaarde rijkdom werd vooral door de Nederlandse adel, kooplieden en handelaren geprofiteerd. Zij konden zich dure spullen, kunst, specerijen en prachtige stoffen van over de hele wereld veroorloven.

Overzicht van de expositie Made in...

Zaanse rijkdom weerspiegeld in kostuums

De Zaanstreek, dicht bij Amsterdam, met grote scheepswerven in verbinding met open zee, speelde een zeer belangrijke rol in de Nederlandse handel. Zaanse kooplieden en handelaren namen deel aan de handelsmissies. In het Zaanse kostuum is deze geschiedenis goed zichtbaar. Rijke Zaanse kooplieden konden prachtige handbeschilderde stoffen bemachtigen. De dure stoffen werden bij thuiskomst door kleermakers en thuiswerkers verwerkt tot kostbare kledingstukken; alles gebeurde met naald en draad met de hand.

Bewerkte zijden en katoenen stoffen

Zijde en katoen kwamen bijvoorbeeld uit India en China. Deze stoffen, vaak versierd met uitbundige patronen van bloemen en planten in prachtige kleuren, waren zeer populair. Met name sits genoot grote populariteit. Sits is een katoenen stof die handmatig in meerdere lagen werd beschilderd of bedrukt. De stof werd met was bedekt, behalve op de plekken waar de kleur moest komen. Elke verflaag moest meerdere keren worden herhaald, wat zorgde voor een behoorlijk arbeidsintensief proces. Verfstoffen kwamen uit natuurlijke materialen, zoals meekrap voor rood, ui voor geel en indigo voor blauw. De handel over zee was echter duur en gevaarlijk. De Europeanen kopieerden daarom technieken en gingen deze stoffen ook zelf produceren. Sits werd in Europa met druktechnieken gemaakt: met houten blokken (stempels) met inkt werden patronen op de stof gedrukt. Toch bleef een groot deel van het textiel van buiten Europa afkomstig.

Zowel de grondstoffen als de – vaak tot slaaf gemaakte – arbeiders waren goedkoop. Linnen, wol en zijde waren de meest gebruikte materialen in zeventiende- en achttiende-eeuwse Europese kleding en dat gold ook voor het Zaanse kostuum. Toen via nieuwe handelsroutes katoen Europa bereikte, veranderde dit. De vraag naar deze zeer eenvoudig te verven en te wassen stof werd enorm. De inzet van tot slaaf gemaakte arbeiders en nieuwe uitvindingen, zoals het machinale spinnen, maakten het mogelijk goedkoop en massaal te produceren. De katoenindustrie werd een pijler van de Industriële Revolutie en is tot op de dag van vandaag bepalend voor de wereldeconomie.

Voor het zeventiende- en achttiende-eeuwse textiel werden plantaardige en dierlijke grondstoffen gebruikt. Jute en linnen draden werden bijvoorbeeld gemaakt van platgestampte plantenstengels. Voor het kleuren van de stoffen werden plantaardige verfstoffen gebruikt in combinatie met zout, aluin en was.

Zorgvuldig gedragen en bewaard

Met zulke kostbare stoffen ging de drager voorzichtig om, de mooie kleding werd niet op de huid gedragen om de bovenkleding zo min mogelijk te hoeven wassen. De onderkleding, meestal van linnen en later katoen, werd wel verschoond; het advies was dat ongeveer eens per week te doen. De bovenkleding werd gelucht. Om de kleding te beschermen werd de stof vaak gekalanderd zodat zij sterk glansde. Hierbij werd stof door een pers gehaald waardoor de vezels gaan glanzen. Bij het wassen verdween dit effect en moest je het kalanderen herhalen. Het kalanderen werd veel gedaan in de Zaanstreek.

Kleurrijke motieven op een sitsen jak.

Een zeventiende- en achttiende-eeuws kostuum werd keer op keer hersteld en vermaakt, zodat het door meerdere generaties gedragen kon worden. Kleding zien we vaak in boedelinventarissen voorkomen, het was iets wat je erfde van je ouders of familie. Dat een stof dan misschien qua patroon uit de mode was, maakte niet uit, je kon het immers aanpassen aan de heersende mode. Dat is misschien duurzamer dan tegenwoordig, maar de textielindustrie had al snel een zeer negatieve impact op mens, dier en milieu. De textielindustrie groeide in de twintigste eeuw uit tot de meest vervuulende industrie ter wereld met slechte arbeidsomstandigheden. ●

Zijden borst- en taillelinten, 1760-1800.

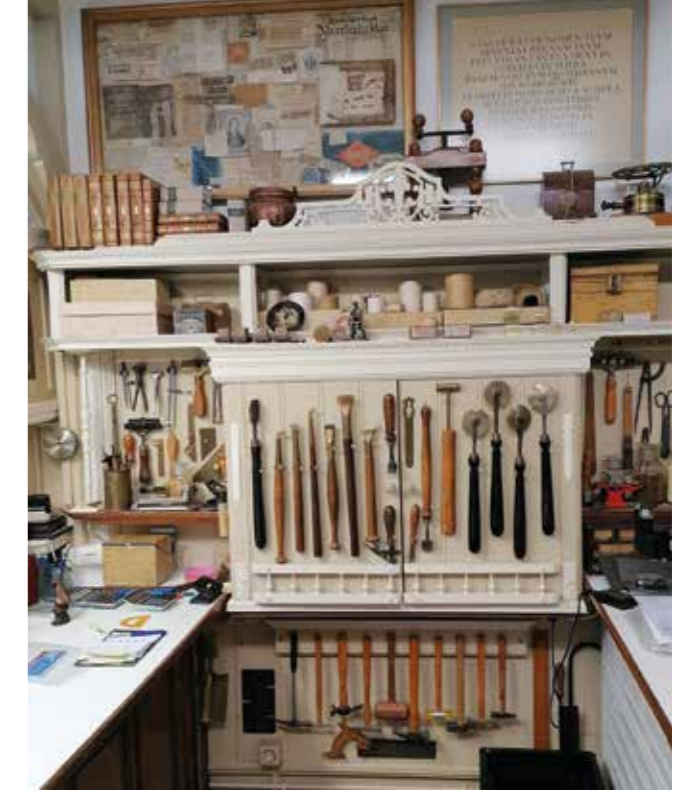
Erik Schots, handboekbinder en restaurator

Een terugblik op vijftig jaar vakmanschap

Een bezoek in zijn sfeervolle atelier kan niet meer; dat wordt nu door de nieuwe eigenaar verbouwd tot woning. Erik Schots (1949), tot voor kort actief als alom gewaardeerd restaurator en handboekbinder, ontvangt mij in zijn knusse huis aan het Spinderspad in Krommenie, een waar privé-museum. Nog voor we toe zijn aan de koffie en de meegebrachte gevulde koek steekt Erik van wal. Hij had het reeds aangekondigd: ik stop ermee. Dat is inmiddels een feit. Geen opvolger, teruglopende opdrachten en... zijn atelier moest hij opgeven, de huur werd opgezegd. Een persoonlijke terugblik met veel informatie over de ontwikkeling van het restauratie- en handboekbindvak in de laatste vijftig jaar.

Erik Schots in zijn sfeervolle atelier.

Een keur aan authentieke gereedschappen onder handbereik.

visite- en menukaartjes, prachtige steendrukken. Een Dickensiaanse omgeving. Ik heb daar staan kwijlen. Vanaf dat moment kocht ik daar regelmatig iets. De eigenaar werd ziek, zijn vrouw nam de zaak over. Een klant kwam met een vraag om een pakket papier te snijden. De vrouw was onvoldoende ingevoerd om dat te doen. Ik stond erbij en vroeg: "Waar staat de snijmachine?". Dat was in een belovende ruimte. Vervolgens nodigde ze me uit om in een andere ruimte een kijkje te nemen. Wat ik toen zag, was ongelooflijk. Ik kwam in een complete negentiende-eeuwse boekbinderij terecht. Die was ooit onderdeel van een groter bedrijf, gevestigd aan de Gravenstraat en het aangrenzende Blaeu-erf, een voormalige krantendrukkerij waar vanaf 1890 de *Telegraaf* en *De Courant* werden gedrukt. De kantoorboekhandel van de firma J.J. Arnd en Zonen bleef als enige over nadat het bedrijf in de oorlogsjaren was leeggehaald door de bezetter. Het was een fantastische vindplaats. Er lagen rollen linnen en papier uit 1900, letter- en stempelmateriaal en papierpersen. Ik mocht het allemaal overnemen.

Ik heb ontslag genomen bij De Slegte, waar ik veel geleerd heb over literatuursoorten en qua boekvormgeving over stijlperiodes als Art Deco en Amsterdamse School. In die jaren gingen boekenantiquariaten zich specialiseren en organiseren. Het ambacht handboekbinden was bijna dood. Ik was op hobbyniveau met handboekbinden bezig, ben in feite autodidact. Op de grafische school kreeg je een kennismakingscursus, meer niet. Alleen enkele grote instellingen als het Rijksmuseum en de Koninklijke Bibliotheek hadden een eigen handboekbinderij met geschoold personeel.

Professionaliseringslag

In 1973 kwam er een opleving van oude ambachten. De visie op restaureren was anders dan nu. Restaureren van een oud boek hield in dat het weer bruikbaar moest zijn. Er werden vaak onomkeerbare ingrepen gedaan, die het karakter van het boek behoorlijk veranderden. Je ging uit van het leverbare materiaal als leer, linnen, perkament, papier en beenderlijm. Die lijm werd knetterhard en daardoor verschenen er barstjes in, vervolgens gingen die verpoelien en raakte het boek uit zijn verband. Na honderd jaar was de stabiliteit weg en moest het met dezelfde lijm weer verstevigd worden.

In de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw kwamen de vinyllijmen. Die leggen een soort vel over het geheel. Dat bleek ook zijn nadeel te hebben. Hij is niet wateroplosbaar; dat is de beenderlijm wel. Bij weghalen kun je beschadigingen veroorzaken.

Begin jaren tachtig was er weer een kleine opleving. Je kon als hobbyist cursussen handboekbinden volgen en voor professionals was er een opleiding bij het Centraal Laboratorium, nu Instituut Collectie Nederland. Er was behoefte aan professionalisering en advies. Er verscheen een vaktijdschrift, *De Restaurator*, waarin discussies stonden en artikelen over verbeterde restauratietechnieken. Ik heb recepten ontwikkeld en er was informatie-uitwisseling onder vakgenoten. In het begin deed ik ook aan papierrestauratie; uiteindelijk heb ik besloten me te beperken tot het handboekbinden.

Er volgden nieuwe ontwikkelingen zoals een met water opnieuw oplosbare vinyllijm. Tot op het laatst gebruikte ik als lijm het traditionele boekbindersstijfjel. Ik maakte van beide soorten lijmcombinaties, had wel zes potten met diverse varianten voor gebruik klaarstaan. Experimenten en ervaringen deelden we met collega's.

De laatste decennia was er veel innovatie. Ook digitaal: je kunt met een röntgenscan door de boekband heen kijken of er eventueel een middeleeuws manuscript in zit. Dat is een dure aangelegenheid.

Veel archieven en bibliotheekcollecties kregen in de jaren zeventig en tachtig een restauratieatelier, vaak nog op ambachtelijke wijze geschoeid, soms met professionals, soms met ambtenaren die een cursus handboekbinden hadden gevolgd. Veel van deze ateliers zijn inmiddels wegbezuinigd. Bij specialistische vragen doen ze een beroep op ondernemers zoals ik. Het belangrijkste dat ik in mijn carrière geleerd heb: ergens met je poten vanaf kunnen blijven. Tot daar kan en wil ik restaureren, anders verliest het object zijn authenticiteit. Het is ook een kwestie van je klant opvoeden. Na een uurtje in de zon wordt houthoudend papier geel. Zon is funest voor boeken.

'Wie beschermt de klant tegen incompetent restauratoren, maar wie beschermt de restaurator tegen een incompetente klant?'

'Na mijn diensttijd, begin jaren zeventig wilde ik iets leuks gaan doen, maar wat? Mijn vader opvolgen in zijn verlichtingszaak en installatiebureau in Krommenie had niet mijn interesse. Via hem werd ik geattendeerd op boekbinderij Kloosterman – inmiddels failliet – in Amsterdam die ook een restauratieafdeling had. Daar werd ik aangenomen. Na anderhalve maand voornamelijk machinaal boekbinden mocht ik naar de restauratieafdeling. Het werd slecht betaald: "het middeleeuwse vak werd middeleeuws betaald" en de werksfeer was niet prettig. Slenterend door de Kalverstraat las ik dat ze bij boekhandel De Slegte iemand zochten voor het antiquariaat. Daar mocht ik beginnen. Het was een geweldige tijd om kennis van antiquarische boeken op te doen én mensenkennis. Gaandeweg heb ik leren taxeren. Google had je toen nog niet.

Ruiken aan het vak

Ik wilde doorgroeien bij De Slegte, maar intern was er te veel concurrentie. Ik was 23 jaar en wilde me verder ontwikkelen, plaatste in een vaktijdschrift advertenties waarin ik handboekbindersmateriaal zocht. Daar kreeg ik veel relevante reacties op, afkomstig uit erfenissen en opruimingen. Mijn grootste vangst had ik in 1972, toen ik in mijn lunchpauze in de Gravenstraat, een straatje tussen de Nieuwendijk en de Nieuwezijds Voorburgwal, vlak achter de Nieuwe Kerk, een oude authentieke kantoorboekhandel ontdekte, opgericht in 1880. In de etalage lagen mooie

Verzuring

In de jaren tachtig – en nu nog steeds – werd met name bij het negentiende-eeuwse papier de verzuring een groot probleem, waardoor het papier snel vervalst. Door de industriële ontwikkeling werd de vraag naar papier groter. Er werden steeds meer hulpstoffen zoals houtslip aan toegevoegd, wat wel de hoeveelheid, maar niet de houdbaarheid ten goede kwam. De oude papiermolens maakten prima handgeschept papier, met als enig probleem de ijzerdeeltjes in het schepwater, die voor roestplekjes in het papier zorgden.

Je moet geen ontzuurde boeken tussen nog niet ontzuurde boeken zetten. Zelfde met centrale verwarming en vocht. Kwestie van preventie.

Het fenomeen verzuren werd een halve wetenschap. Eind jaren tachtig was er een restauratieproject onder de naam ‘Metamorfoze’. De toenmalige minister D’Ancona stelde tachtig miljoen gulden beschikbaar om de papierverzuring op wetenschappelijke wijze aan te pakken. Er werd veel ontwikkeld. Vooral een chemische behandeling werd toegepast, maar het was bij lange na niet voldoende om alle problemen aan te pakken. De berg verzuurde papieren bleef aangroeien. Een flink deel van het bedrag was weg vergaderd. Ook in dit vak ontcom je daar blijkbaar niet aan. De ambachtelijke visie veranderde. Je maakt een plan-de-campagne: hoe is de staat van het boek nu, wat is vervangbaar, hoe kan ik het zodanig herstellen dat het weer functioneert en tot hoever kan ik gaan? Je wilt het object zo veel mogelijk in oorspronkelijke staat terugbrengen. Soms zie ik wel eens boeken terug die ik zelf gebonden heb. Dan denk ik: zo zou ik het niet meer doen, maar ook: dat heb ik niet slecht gedaan.

Digitalisering, mokerslag

Omdat ik niet voortdurend herstelopdrachten had, deed ik ook nieuw werk. De schoorsteen moest roken. Tot begin jaren 2000 had ik structurele opdrachten, zowel restauraties als nieuwe, zoals het bijhouden van de gemeentelijke bibliotheek van de Bannehof, het binden van de registers van de burgerlijke stand en alle politierapporten. Dat zorgde voor een jaarlijks inkomen van 8000 gulden, de pijlers onder de jaarlijkse omzet. Ook had ik bijzondere opdrachten voor de grafische industrie. In de loop van de jaren negentig sloop de digitalisering het grafisch bedrijf en ook de boekbinderij binnen en verdween er veel werk. Voor het gemeentearchief deed ik restauraties. Oude burgerlijke stand boeken moesten gerestaureerd voor archiefonderzoek. Ook kreeg ik de politieregisters uit de oorlogsjaren onder handen. Die mogen na zeventig jaar openbaar. Scannen was toen nog niet mogelijk. De crises in 2008 en 2014 heb ik net overleefd. Mijn hele carrière heb ik vooral op opdrachten gedraaid. Tot september 2022 moest ik doorwerken omdat pensioenopbouw met dit beroep er niet in zat.

Start en afronding

Per 1 maart 1973 begon ik thuis voor mezelf en in november kon ik de zolderruimte van drukkerij Knijnenberg in Krommenie huren, mijn eerste atelier. Het waren de jaren van nostalgie, die in de jaren tachtig weer verdwenen. Mijn eerste opdracht was voor De Slegte en vervolgens voor enkele antiquariaten in Amsterdam waar ik in de jaren van De Slegte regelmatig kwam.

In 1998 ben ik met het atelier verhuisd naar het Spinderspad, op nummer 2, wat toen de helft van een dubbel houten woonhuis met een stenen voorgevel was. Ik woon al sinds 1974 op nummer 4. Beide panden kon ik huren van Drukkerij Knijnenberg. Om de huur betaalbaar te houden heb ik in de loop der jaren veel onderhoud en verbouwingen zelf gedaan. Dat blijft nodig. De panden zijn in 1893 eenvoudig gebouwd als nette burgermanskuisjes. Met name de vloeren (rotte balkkoppen) en het dak kregen ouderdomsproblemen. Qua fundering zijn ze tot nu toe goed gebleven, ondanks de korte palen van zes meter, die rusten op de uitloper van de zandplaat, waarop de Nicolaaskerk is gebouwd. De afronding is aan de nieuwe eigenaar. In 2006 is de hele zuidwand van het Spinderspad op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst als “beeldbepalend”, samen met het oude burgemeestershuis, dat al een rijksmonument was. Toen ik wist dat de huur van het atelier per 1 november 2022 opgezegd zou worden, heb ik, omdat de opdrachten

Het atelier stond vol oude gereedschappen waaronder deze boekenpers.

terugliepen en de energiekosten sinds kort opliepen, besloten ermee te stoppen. Ik zit ‘nog maar’ vijftig jaar in het vak. Leef tijd en gezondheid spelen ook een rol. Het is nu eenmaal realiteit: oude ambachten verdwijnen, tijden en smaken veranderen. De commerciële waarde van oude boeken, evenals antieke voorwerpen, is enorm gedaald. De verzamelaars zijn op leeftijd.

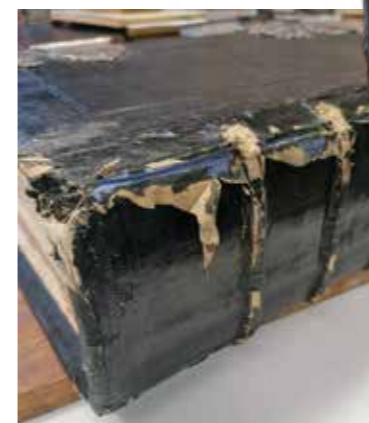
Inventaris

Graag had ik de gebruikscollectie in zijn geheel aan een museum of opvolger willen overdragen, maar dat is niet gelukt. Stempelmateriaal, handgereedschap en persjes heb ik gehouden, evenals een basisvoorraad mooi papier, linnen, leer en perkament om zagezegd aan de keukentafel nog wat te doen. De papier- en linnencollectie is naar een boekbindersopleiding in Drenthe gegaan. Verder ging veel naar collega’s en hobbyisten.

Twee laatste opdrachten

Het is fijn dat Wendy van Wilgenburg, antropoloog en filmmaker van (ook verdwijnende) ambachten, in 2022 een van mijn laatste opdrachten heeft vastgelegd in een film: het werkproces van de restauratie van de Statenbijbel van de Bullekerk uit 1748. Het was overigens de tweede maal dat ik hem onder handen kreeg. In 1975 was de eerste keer. Ik kreeg hem ter restauratie aangeboden door kerkrentmeester Gerard Koekoek. Er zaten nu beschadigingen op plekken die niet ontstaan zijn door gebruiksschade. Sinds 1975 is het boek steeds na de zondagsdienst van de kerk gehaald om te voorkomen dat het met de zware massief zilveren sloten gestolen zou worden. De koster heeft de zilveren sloten en

De Statenbijbel van de Bullekerk in Zaandam voor en na de restauratie.

krabben (hoekbescherming) blijkbaar goed gepoetst en de Bijbel daarna in een kast opgeborgen, wat zo’n oud boek niet ten goede komt. Daar konden muizen zich te goed doen aan band en inhoud om nestmateriaal te verzamelen. De ook gevreesde zilversjes waren afwezig, die houden niet zo van leer, wel van perkament.

Ook de negentiende-eeuwse Statenbijbel van de doopsgezinde gemeente in Wormer kreeg ik vorig jaar aangeboden. Hij was al ooit gerestaureerd. Het messingbeslag dat deels ontbrak, heb ik aangevuld. Beide opdrachten vormen een mooie afsluiting van mijn werkzame leven. Nu heb ik onder meer tijd voor het verder archiveren van de nalatenschap van de Krommeniese kunstschilder Gerrit Jan de Geus. De stichting waarvan ik bestuurslid ben, wil dat archief te zijner tijd overdragen aan het gemeentearchief.’ ●

Erik Schots met zijn jeugdportret geschilderd door Gerrit de Geus, wiens nalatenschap hij verder gaat archiveren.

Villa Sijpesteijn

Het behouden waard voor Krommenie

Villa Sijpesteijn, ook wel Villa Zonnehoeck genoemd, op de hoek Weverstraat/Zonnelaan in Krommenie is sinds de bouw in 1927 een markant en iconisch pand. Jarenlang is het bewoond geweest door de familie Ernst Kaars Sijpesteijn. In 1973 werd het aangekocht door de Stichting Dagverblijven Gehandicapten Zaanstreek. Haar rechtsopvolger Stichting Odion heeft nu sloopplannen, terwijl de villa niet alleen van groot cultuurhistorisch belang is voor Krommenie, maar ook architectonisch een monumentaal pand is.

Het ondernemersgeslacht Kaars Sijpesteijn speelde decennialang een belangrijke rol in de ontwikkeling van het economische, sociale en maatschappelijke leven van Krommenie. Generaties lang hielden ze zich bezig met zeildoekweverij, oliëfabricage, rederijen en assurantiebedrijven voor de scheepvaart.

Kaars Sijpesteijn

De zeildoekweverij in Krommenie was in de achttiende en negentiende eeuw de grootste leverancier van zeildoek in Nederland. Door de opkomst van de stoomvaart kwam daar een eind aan. Lijnolie was een andere tak van industrie waar de familie Kaars Sijpesteijn bij betrokken was. De opkomst van minerale oliën betekende dat de afzet van lijnzaadolie sterk verminderde.

De toekomst van beide bedrijfstakken zag er somber uit en men ging op zoek naar alternatieven. In 1898 sloot Pieter Hendrik Kaars Sijpesteijn een overeenkomst met Frederick Walton, de Schotse uitvinder van linoleum, om de productierechten voor linoleum in Nederland te verkrijgen. In 1899 richtte Pieter Hendrik samen met zijn twee zonen, Willem en Pieter Hendrik junior, in Krommenie de Nederlandsche Linoleumfabriek, NLF, op. Dat de linoleumindustrie juist in Krommenie van de grond kwam, is te danken aan het feit dat voor het in opkomst zijnde linoleum de combinatie van lijnzaad, kurk en gewezen jute precies aansloot bij de bedrijfsactiviteiten in Krommenie. Voor een met de ondergang bedreigde oude industrie vonden ze compleet nieuwe mogelijkheden. In 1968 kreeg de NLF de naam waarmee zij nu wereldwijd bekend staat: Forbo.

Maatschappelijke projecten

Veel projecten op maatschappelijk gebied in Krommenie werden mede mogelijk gemaakt door de inzet van de

familie. Zo ondersteunde G.W.A. Kaars Sijpesteijn (1887-1927) de stichting van het Verpleeghuis in 1919 financieel, samen met andere lokale industriëlen. Het nieuwe badhuis in Krommenie werd mede mogelijk gemaakt door een schenking van f 15.000 door W. Kaars Sijpesteijn (1860-1934) ter gelegenheid van zijn gouden zakenjubileum in 1926. Het Agathepark, aangelegd als werkverschaffing, dankt zijn naam aan mevrouw Agathe Cornelia Kaars Sijpesteijn (1865-1929), die haar man P. H. Kaars Sijpesteijn (1864-1934) wist over te halen f 43.000 te schenken voor de aanleg. Onze AOW, die in 1956 werd ingevoerd, wordt toegeschreven aan premier Willem Drees. Het oorspronkelijke idee kwam echter van Johannes Conradus Kaars Sijpesteijn (1890-1972). Aanvankelijk ontmoette hij veel tegenstand, maar toen de vakbeweging zich achter zijn idee schaarde, werd het politiek verwezenlijkt.

Villa Sijpesteijn

Ernst Kaars Sijpesteijn (1900-1988) vormde vanaf 1927 samen met zijn neef Jan de directie van de NLF en besloot in 1926 woonruimte in Krommenie te zoeken. De gemeenteraad van Krommenie stemde in met zijn verzoek om voor de som van f 8.100 een stuk land te kopen van ongeveer 2.000 m² en ongeveer 600 m² water die deel uitmaakten van kadaster sectie B nrs. 3365 en 3366. Voorwaarde was dat het gekochte perceel binnen een jaar na datum moest zijn bebouwd. Bovendien kreeg hij een optie op de aankoop van circa 2.500 m² land en water in westelijke richting achter zijn terrein, die vijf jaar geldig was. Het bouwplan kwam de gemeenteraad goed uit, omdat dit perceel deel uitmaakte van de uitbreidingsplannen van Krommenie ten zuiden van de Heiligeweg. Dat gebied

Voorzijde van de door architect Klaas Jonkheid ontworpen karakteristieke villa, een beeldbepalend en geliefd pand in Krommenie.

Muziekvoorstelling in 1935 in het door P.H. Kaars Sijpesteijn gesponsorde Agathepark, genoemd naar zijn kort voor de opening in 1929 overleden echtgenote. GAZ_22_23542

was toen nog een kale vlakte; er was nog geen sprake van de Weverstraat, Zonnelaan of Snuiverstraat. Alleen de Badhuislaan bestond al en heette in die periode volgens een enkele oude bouwtekening nog Verlengde Stationsstraat. De eerste huizen verschenen daar omstreeks 1926. De eerste woningen in de Fred Waltonlaan (in die tijd Stationsstraat genaamd) dateren van 1929. Dat is de reden dat de villa op de vroegste foto's in een desolate leegte staat.

Architect Klaas Jonkheid

De architect Klaas Jonkheid (1893-1986) uit Heemstede ontwierp de villa, die voorzien werd van een ruime tuin en oorspronkelijk De Werf heette. Jonkheid stond bekend als een architect van villa's in een stijl die na de Eerste Wereldoorlog erg in de mode kwam: het landhuistype. Hij genoot na zijn opleiding veel faam in Haarlem. Behalve een huis voor zichzelf ontwierp hij in Haarlem en Heemstede diverse panden voor particulieren, onder wie mevrouw P.J.E. Lefebvre-Kaars Sijpesteijn, en instellingen, die nu te boek staan als gemeentelijke monumenten.

Een echt familiehuis

Villa Sijpesteijn vormde het warme decor voor het leven van de familie Ernst Kaars Sijpesteijn. Ernst trouwde in 1927 met Arnoudina (Dien) Meurs en vestigde zich met haar in de pas gebouwde villa. Hun eerste kind, Trees, werd geboren in 1929, daarna volgden Agaat (1931), Anneke (1933), Ernst jr. (1935) en ten slotte Marie Louise (1937).

Ook voor een ander lid van de familie Kaars Sijpesteijn ontwierp Jonkheid een woning in landhuisstijl, zoals villa De Horst in Heemstede, nu een gemeentelijk monument.

FOTO HISTORISCHE VERENIGING HEEMSTEDEN-BENNEBROEK

Het huishouden dat Dien organiseerde, werd gedaan door een flinke schare personeel: een kokkin, chauffeur, tuinman, meisjes voor de schoonmaak en de was. De kinderen volgden onderwijs op de openbare dorpschool en speelden op straat met vriendjes. Het huis betekende voor de kinderen een heerlijk groot onderdak met een mooie entree met zijgarderobe en een statige hal met wenteltrap. In de herenkamer was een groot bureau waarop ivoren beeldjes uit verre landen stonden. De dameskamer was licht met pastelgele en groene tinten. In de erker stond een ronde tafel met breed uitzicht over

de tuin (met veel kikkers) tot aan Assendelft. In de gang links werd tot in de jaren zestig nog turf opgeslagen in stookhokken. Verder was er een bijkeuken met handbeschilderde theekopjes en kinderserviesjes en een statige eetkamer. Op de eerste verdieping was een reeks (slaap)kamers, genoemd naar de functie of kleur. Daarboven, bereikbaar via een steile trap, waren de zolderkamertjes waar het personeel sliep.

De villa tijdens de oorlogsjaren

Tijdens de oorlog braken moeilijke tijden aan. Ernst sr. voelde niet alleen de verantwoordelijkheid voor zijn gezin en zijn huishoudelijke personeel, maar zeker ook voor zijn werknemers van de Linoleumfabriek. Hij werkte alle oorlogsjaren door en ging dagelijks naar kantoor. Toen in 1942 de Joodse sportleraar bij Lycurgus en fysiotherapeut Bram Prins (1904-1942) zijn beroep niet meer mocht uitoefenen begon hij met privélessen, bijvoorbeeld voor kinderen met platvoeten. Plotsklaps kregen alle kinderen Kaars Sijpesteijn platvoeten en deden ze wekelijks oefeningen bij hem thuis. Helaas overleefde Abraham Prins de oorlog niet; voor zijn huis, Weverstraat 40 in Krommenie, werd op 22 april 2022 een struikelsteen geplaatst. In huize Sijpesteijn verbleven af en toe mensen die de kinderen niet kenden. De vrouw van burgemeester Kalff zocht in 1942 haar toevlucht in de villa met haar twee zonen en een dienstmeisje. Haar man Jan Kalff moest

onderduiken, omdat hij gedwongen werd vervangen door NSB-burgemeester Jongsma. Muziek speelde een grote rol in de familie, de kinderen volgden pianoles. In de oorlogsjaren werd dorpsgenote Aafje Heynis af en toe uitgenodigd voor een huisconcert; na de oorlog groeide ze uit tot een nationaal bekende zangeres. Om te voorkomen dat zijn radio kon worden ontdekt bouwde Ernst sr. in mei 1943 een geheime ruimte in een diepe kledingkast. Ook werd er op zolder een schuilplaats ingericht voor het geval Ernst sr. zou worden opgeroepen. In het laatste oorlogsjaar kregen Ernst jr. en Marie-Louise les van een jonge onderduiker in huis, die mogelijk gebruik maakte van de schuilplaats.

Vertrek uit Krommenie

Na de Tweede Wereldoorlog hervatten Ernst sr. en Dien hun drukke leven. Tussen 1947 en 1951 leidde Ernst de Zweedse linoleumfabriek. Terug in Krommenie in 1951 werd hij gedelegeerd commissaris voor onder andere de Noord-Amerikaanse export tot begin jaren zestig. Daarna trad hij terug, maar bleef actief als commissaris bij Honig en de Verenigde Textiel- en Oliefabrieken (VETO). In 1973 verkochten de Sijpesteijns hun villa en verhuisden ze naar Bergen. In een annonce in *De Krommenieër* van 15 mei 1974 kondigde de familie haar vertrek uit Krommenie aan: 'Aangezien het ons niet mogelijk is persoonlijk afscheid te nemen betuigen wij via deze weg onze dank voor de vele blijken van goede vriendschap welke wij gedurende ons bijna 50-jarig verblijf in Krommenie mochten ontvangen vooral ook in de meest sombere en moeilijke tijden.' De kinderen hadden intussen de villa verlaten om een individuele carrière te beginnen en trokken de wereld in om een eigen gezin te vormen.

Sloop Villa Sijpesteijn?

Na het vertrek van de familie kocht de Stichting Dagverblijven Gehandicapten Zaanstreek het pand in 1973 aan voor een bedrag van f 450.000. Zij vestigde er een dagverblijf voor gehandicapte volwassenen. De villa werd uitgebreid met bijgebouwen waarin de groepsvertrekken, zoals een sportzaaltje, werden ondergebracht. Odion, de opvolger van deze stichting, is inmiddels werkzaam in de regio's Zaanstreek, Kennemerland en Waterland. Villa Sijpesteijn is één van de intussen 63 locaties waar Odion actief is. Odion smeet in 2022 plannen om uit te breiden, waarbij de sloop van het monumentale pand noodzakelijk werd geacht.

Gezien de importantie van de familie Kaars Sijpesteijn voor het verleden van Krommenie zou je toch verwachten dat bij wijze van eerbetoon daar in het aanzien van het dorp een bewijs van te zien blijft. Het zou de gemeente Zaanstad sieren als Villa Sijpesteijn tot gemeentelijk monument wordt bestempeld. Niet alleen vanwege de architectuurhistorische waarde, maar zeker omdat het pand van groot cultuurhistorisch belang is.

Ernst Kaars Sijpesteijn sr. met zijn vijf kinderen in de tuin achter de villa.

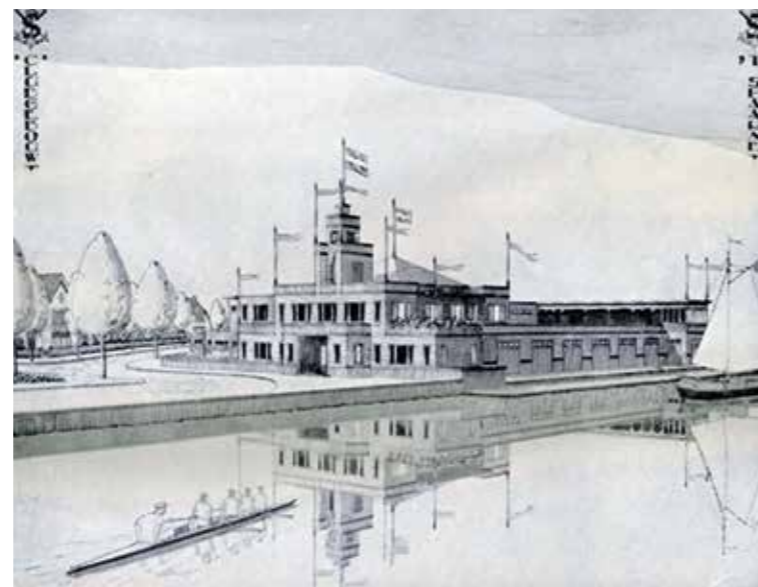
Dit artikel verscheen in iets andere vorm in Krommenieër Kroniek 108 (december 2022) 105-111.

Willem Esman, werkzaam geweest in het internationale boekenvak, is sinds 2016 eindredacteur en redactie coördinator van de Krommenieër Kroniek, het orgaan van het Historisch Genootschap Krommenie, waarvoor hij regelmatig schrijft. Ook is hij werkzaam als vrijwilliger bij het Gemeentearchief Zaanstad. ●

Een greep uit het oeuvre van architect Klaas Jonkheid (1893-1986)

- 1923 woonhuis *De Opbouw voor zichzelf, Heemstedse Dreef 299 Haarlem.*
- 1927 landhuis *De Horst, Van Merlenlaan 31 Heemstede, in opdracht van mevrouw P.J.E Lefebvre-Sijpesteijn. Van grote cultuurhistorische en architectuurhistorische waarde, gemeentelijk monument.*
- 1927 ontwerp voor het gebouw van de Koninklijke Roei- en Zeilvereniging Het Spaarne te Heemstede, gemeentelijk monument.
- *De Bos en Hovenschool, de gereformeerde kerk aan de Koediefslaan en woningen rond de Bosboom Toussaintlaan te Heemstede.*
- *Dankzij zijn commissariaat bij de uitgever van het Haarlems Dagblad, toen NV Lourens Coster, later Damiata Pers, waar ook De Typhoon onder viel, ontwerpen voor de gebouwen waarin de krant voor en na de oorlog was gevestigd, de redactiegebouwen in de Grote Houtstraat en het Groot Heiligland.*

Ontwerptekening van Klaas Jonkheid uit 1927 voor het gebouw van de Koninklijke Roei- en Zeilvereniging Het Spaarne te Heemstede, uiteindelijk uitgevoerd zonder de toren. FOTO HISTORISCHE VERENIGING HEEMSTEDEN-BENNEBROEK

BRONNEN

- Gemeentearchief Zaanstad Toegang OA-0036 Gemeentebestuur Krommenie, 1926.
- Bouwvergunningen Krommenie GAZ OA-0205.
- Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek.
- Willem Esman, 'Verpleeghuis en Kraamkamer van Krommenie', *Krommenieër Kroniek* 101 (december 2021) 14-26.
- Martijn Jonker, *Een geborgen oorlogstijd* (Amsterdam 2020).
- Evert Koning, '100 Jaar Linoleumindustrie', *Krommenieër Kroniek* 13 (maart 1999) 2-9.
- Jaap de Koning, 'Oud en arm', *Krommenieër Kroniek* 22 (juni 2001) 40-44.
- Johanna Albertina Lefebvre-Kaars Sijpesteijn, *Wat ik mij van mijne familie en van mijne jeugd herinner* (Heemstede 1943).
- Jan Rem, 'Sluiting van de laatste doekweverij in Krommenie' *Krommenieër Kroniek* 20 (december 2000), 102-105.
- Jan de Roos red., *100 jaar Haarlems Dagblad* (Haarlem 1987).
- Jan Schots, 'Geschiedenis van het binnenbadhuis', *Krommenieër Kroniek* 94 (juni 2019) 55-59.
- Klaas Woudt samen., *Van Canefas tot Coral De geschiedenis van een Krommenieër familie-onderneming* (Krommenie 1987).
- Klaas Woudt, 'Voorbij de verbazing', *Krommenieër Kroniek* 4 (december 1996) 16.
- Klaas Woudt en Joop Knijnenberg, 'Een standbeeld voor J.C. Kaars Sijpesteijn', *Krommenieër Kroniek* 17 (januari 2000) 32.
- *Het Parool* 7 november 1973.
- *De Zaanlander* 19 september 1932.
- ZaanWiki, lemma's Forbo, Kaars Sijpesteijn en Tufton.

Een schouw in verval

De voorbereidingen voor de restauratie van de stookplaats in het raadhuis van Zaandijk

De schouw van het voormalige raadhuis Zaandijk raakt in verval. Het marmer van de schouw valt uit elkaar, zeer waarschijnlijk als gevolg van optrekkend vocht. Daarnaast is de dragende balk, waarop de boezem of het rookkanaal rust, gebroken. Om de fraaie schouw in de oude raadszaal te behouden is een restauratie noodzakelijk. En dat is de schouw zeker waard. De achttiende-eeuwse stookplaats heeft een zeldzame verschijningsvorm¹ in rococostijl en daardoor een hoge culturele waarde. Ook de emotionele waarde is hoog, doordat de schouw is terug te vinden op menige foto van de tientallen bruidsparen die in het oude gemeentehuis van Zaandijk zijn getrouwd.

De eerste steen van het pand is ruim 270 jaar geleden gelegd. In 1752 laat de welgestelde oliefabrikant, koopman en walvisreder Cornelis Floriszoon de Lange (1723-1761) een fors stenen woonhuis bouwen, gelegen tussen Lagedijk en Zaan te Zaandijk.² De woning heeft een symmetrische indeling met op de begane grond twee grote ruimtes in het midden. Die aan de zuidzijde is de keuken; de ruimte aan de noordzijde is de ontvangst- en woonruimte. In de scheidingswand daartussen is een dubbele schouw aangebracht, die beide ruimtes verwarmt. De fundering van de schouw is gemetseld; door middel van gemetselde bogen wordt het gewicht van de schouw overgebracht op de heipalen.

Modernisering in rococo

In 1804 vindt groot onderhoud plaats aan het huis, waarbij het interieur wordt gemoderniseerd in de stijl van die tijd: de late barok of rococo. Voor de woonkamer worden bij de Vaderlandsche Maatschappij tot Nut van het Algemeen (behangselfabriek in Hoorn) behangsels met landschapsschilderingen besteld voor aankleding van de wanden. Het plafond wordt rijk beschilderd. Ook de schouw wordt aangepakt. De stookplaats is op de bodem afgedekt met een halfronde, gietijzeren vuurplaat, waarin een opening zit met een los rooster. Onder het rooster bevindt zich de asput, die dienstdoet als doofpot, waarin 's nachts het vuur wordt bewaard. De drie schuine zijden van de achterwand van de vuurnis zijn afgewerkt met wandtegels. De wangen van de vuurnis (zijdkanten) worden bekleed met fraai bewerkt bruin/grijs geaderd marmer, waarschijnlijk Bardiglio.³ De houten omtimmering van de boezem (het rookkanaal) wordt voorzien van verguld snijwerk en een

spiegel met een gesneden lijst. Boven de spiegel wordt een grisaille aangebracht, een schildering in grijze tinten als imitatie van beeldhouwwerk, waarop een vrouw met harp en twee kindertjes staan afgebeeld. Ook de grisaille is afgewerkt met een rijkversierde rococolijst.

Van woonhuis naar raadhuis

Het woonhuis komt in 1854 in bezit van de gemeente Zaandijk, die hiermee volgens de koopakte een 'hecht, sterk en weldoortimmerd kapitaal pand' verwerft. Na een verbouwing in 1856 wordt het pand als raadhuis in gebruik genomen, waarbij de woonkamer als raadszaal wordt ingericht. Na de samenvoeging van de Zaangemeenten tot de gemeente Zaanstad in 1974 vervalt de functie van gemeentehuis, maar blijft het pand in gebruik als trouwlocatie.

In 1992 koopt de stichting Raadhuis Zaandijk het pand met het doel het te beheren en te behouden voor de toekomst. Al die tijd is de aankleding van de woonkamer, alias ontvangstzaal, alias raadszaal, vrijwel onaangetast gebleven. Totdat in de loop der tijd tekenen van verval aan de schouw zichtbaar worden, zoals aan het begin van de eenentwintigste eeuw wordt geconstateerd. Ook dan wordt al vermoed dat die schade kan zijn veroorzaakt door optrekkend vocht. Er is toen reeds getracht een vochtscherm aan te brengen, maar dit heeft helaas onvoldoende effect gehad.

Open vuur vervangen door een haard

Waarschijnlijk is bij de verbouwing in 1856, om de ruimte geschikt te maken als raadszaal van het gemeentehuis van Zaandijk, besloten om het open vuur voor de verwarming te vervangen door een haard. In de asput wordt een rookkanaal gemetseld tot aan de onderzijde van de bestaande schoorsteen. In de vuurplaat wordt een sparing aangebracht voor het nieuwe rookkanaal. De asput komt buiten gebruik. Aan de voorzijde van het nieuwe rookkanaal komt de aansluiting voor de kachelpijp van de haard. Waarschijnlijk is in deze periode ook de achterwand opnieuw gemetseld. Dit metselwerk vertoont namelijk geen brandsporen van open vuur. Ook zijn er op dit metselwerk geen wandtegels aanwezig.

Op foto's⁴ van begin van de twintigste eeuw is te zien dat in de vuurnis van de schouw een haard is geplaatst op een rechthoekige vuurplaat. De haard, zeer waarschijnlijk een kolenhaard, is uitbundig versierd, zodat deze overeenstemt met de rococostijl van de rest van de schouw.

Centrale verwarming leidt tot schade

Na verloop van jaren, wanneer is niet precies bekend, besluit de gemeente Zaandijk het pand te verwarmen door middel van een centrale verwarming. In de raadszaal worden onder de ramen radiatoren geplaatst en de haard in de schouw verdwijnt. Mogelijk is in diezelfde periode besloten de vuurnis verder af te dekken. Voor het rookkanaal en de twee schuine achterwanden zijn namelijk

Het aanzicht van de schouw in de raadszaal in 2022.

FOTO AUTEUR

De linkerwang in detail. Scheurvorming in en verbrotting van het marmer zijn duidelijk te zien.

FOTO AUTEUR

platen St. Anna marmer aangebracht, met een uitsparing voor een kachelpijp om eventueel nog een haard te kunnen plaatsen.

Vanaf die tijd is de voormalige stookplaats een koude plek in het pand geworden. De schoorsteen wordt niet meer drooggestookt. Het onderzoek naar de schouw doet vermoeden dat vocht uit de kruipruimte heeft kunnen condenseren tegen de fundering en de onderzijde van de vuurplaat. Door de vloerbedekking in de raadszaal, die als damp remmende laag is gaan functioneren, is het aannemelijk dat de condensvorming een van de oorzaken van het optrekkende vocht is geworden. Door het vocht is schimmel ontstaan op de fundering waardoor de specie van de voegen in het metselwerk wordt verzwakt. Eerdere reparaties aan het marmer zijn met een vochtbestendige mortel uitgevoerd. Naar nu blijkt, heeft dit de aantasting van het marmer kunnen verergeren, omdat het vocht ter plaatse werd opgesloten. De schoorsteen is boven het dak afgedekt met een kap; desondanks kan er af en toe wat regenwater naar binnen komen. Een combinatie van factoren heeft dus vochtige omstandigheden kunnen veroorzaken, wat leidde tot het verval van het marmer van de schouw.

Voorbereidend onderzoek

Dankzij sponsoring van het P.M. Duyvisfonds en het Honig-Laanfonds en in goed overleg met de vakspecialisten erfgoed van de gemeente Zaanstad en specialisten van en via de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) kon de stichting Raadhuis Zaandijk in 2020 een vooronderzoek starten. Met als doel: te komen tot een restauratie van de schouw.

De marmeren plaat is verwijderd, de asput is zichtbaar. Op de vloer ligt de teruggevonden halfronde vuurplaat met een uitsparing erin voor het later aangebrachte rookkanaal. FOTO AUTEUR

Om tot een goed restauratieplan te komen moest onderzoek worden gedaan naar de fundering van de schouw. De vloer van het raadhuis moest worden geopend om de constructie te kunnen zien. Daarnaast was het noodzakelijk boormonsters te nemen van het metselwerk van de fundering om de onderhoudstoestand te kunnen bepalen. Bij het demonteren van bouwdelen van de schouw werd de halfronde, gietijzeren vuurplaat met opening voor

De kolenhaard in de schouw
begin twintigste eeuw. FOTO
RIJKSDIENST VOOR HET CULTUREEL
ERFGOED

een rooster teruggevonden. Daaronder bevindt zich de gedeeltelijk betegelde asput. Rond de rand van de plaat zijn de bouwsporen gevonden van een hekje dat rond de vuurplaats heeft gestaan. Met elkaar het bewijs dat het oorspronkelijk een stookplaats met open vuur is geweest.

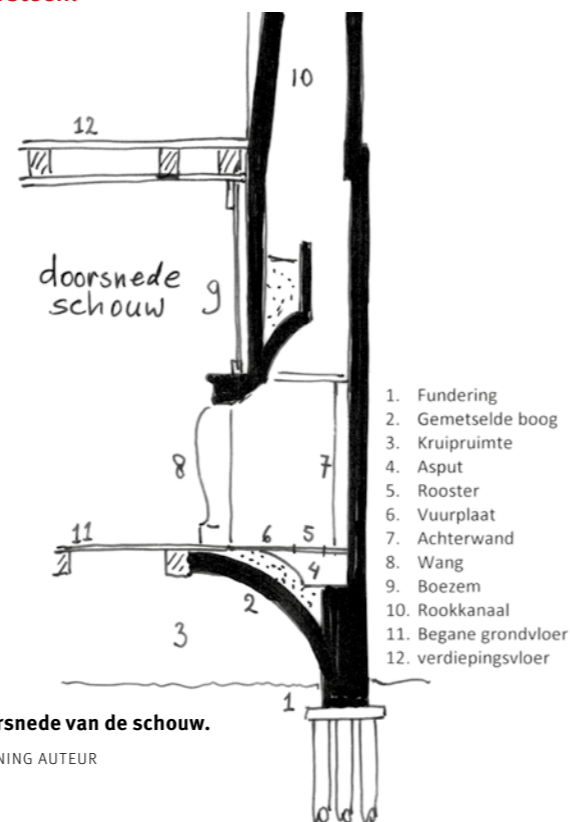
Fondswerving

Er zullen oplossingen uitgewerkt moeten worden om de restauratie van de schouw succesvol te laten zijn. Zodra het restauratieplan gereed is, zal naast de vergunning een restauratiesubsidie worden aangevraagd. En voor de eigen bijdrage zal de stichting Raadhuis Zaanwijk een sponsoractie opzetten, omdat zij zelf onvoldoende financiële middelen heeft op haar bankrekening (bij de ABN-Amrobank: NL67ABNA0818582936 t.n.v. Raadhuis Zaanwijk) om de restauratie te kunnen bekostigen. Het zou mooi zijn wanneer in de nabije toekomst een vervolgartikel in *Zaans Erfgoed* kan worden gepubliceerd over de volledige restauratie van onze mooie schouw. ●

Wat is een schouw?

In zijn overzicht van historische bouwkundige termen omschrijft Haslinghuis de schouw als 'een stookplaats met een open vuur dat op de vloer of laag bij de grond is aangelegd in het midden van de woonruimte of keuken'.⁵ De rook wordt opgevangen in een kap en via het rookkanaal (de schoorsteen) naar buiten afgevoerd.

Eigenlijk is hier sprake van een dubbele schouw: twee naast elkaar gelegen ruimtes, waarbij de stookplaatsen van beide ruimtes 'met de rug' tegen elkaar zijn geplaatst en gebruik maken van dezelfde schoorsteen.

NOTEN

- 1 Volgens de specialisten op het gebied van natuursteen van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) Ahrend van Ipenburg en Hendrik Tolman.
- 2 Carla Rogge en S. de Jong, 'Het voormalige raadhuis van Zaanwijk. Een kunsthistorische en een bouwhistorische beschrijving van een kapitaal, hecht, sterk en weldoortimmerd koopmanshuis uit het midden van de 18e eeuw', *Anno 1961* 4 speciale aflevering (augustus 1991).
- 3 Dat is althans het vermoeden van Hendrik Tolman op grond van zijn kennis van natuursteen. Bardigglio marmer is net als het verderop genoemde St. Anna marmer en bepaald soort marmer met kenmerkende tekeningen in het gesteente.
- 4 Archief Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
- 5 E.J. Haslinghuis en H. Janse, *Bouwkundige termen: verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie* (5e druk, Leiden 2005) 423.

B.C. NIEUWENHUIJS

RESTAURATIEBEDRIJF

WOONHUIZEN | MOLENS | PAKHUIZEN SPECIALIST IN 17e EN 18e EEUWSE ZAAANSE HOUTBOUW

tel 06 10 949 717 bcnieuwenhuijs@yahoo.com www.bartnieuwenhuis.nl

HuigHaverlag.nl

De techniek van de toekomst, dankzij de ambitie van nu

Zaans vakmanschap sinds 1902 HuigHaverlag is een vooruitstrevende drukkerij, altijd al geweest. Neem onze ambitieuze ICT-afdeling. Hier vind je professionals die weten dat publishing meer is dan inkt op papier. Resultaat: innovaties op maat – oplossingen die het proces beter, sneller en goedkoper maken. De basis onder al onze activiteiten is onze Zaanse herkomst. Niet ingewikkeld doen, maar aan de slag gaan en altijd vooruit willen, dat kenmerkt onze aanpak. Meer weten over ons vakmanschap of onze ambities? Kijk op HuigHaverlag.nl of maak een afspraak, via (075) 612 73 73.

TRAPPEN, DEUREN, RAMEN
EN KOZIJNEN, LIJSTWERK,
HOUTCONSTRUCTIES,
BETIMMERINGEN EN
RESTAURATIEWERK

Noorder IJ- en Zeeweg 8, 1505 HG Zaanwijk
 T 075-6177984, F 075-6162819
 info@timmerfabriekvisser.nl
 www.timmerfabriekvisser.nl

Kaatsen, een Friese sport in de Zaanstreek

Kaatsvereniging Zaanstreek 1921 tot 1996

Menigeen denkt dat de kaatssport uitsluitend in Friesland wordt beoefend. Maar veel Friezen die buiten Friesland terecht zijn gekomen, deden en doen nog moeite om hun eigen taal en cultuur hoog te houden. Dat geldt zeker ook voor de kaatssport en ook de Zaanstreek kende lange tijd een kaatsvereniging.

Bij het kaatsen werd en wordt er onderscheid gemaakt tussen kaatsen in Friesland en kaatsen daarbuiten. Voor het kaatsen buiten Friesland bestaat een aparte federatie, de Federatie van Buiten Afdelingen (FBA), ook wel BBA (Bond van Buiten Afdelingen) genoemd. Alle aangesloten verenigingen in Friesland zijn lid van de Koninklijke Nederlandse Kaatsbond (KNKB). Niet alle kaatsverenigingen buiten Friesland zijn aangesloten bij de FBA, maar de afdeling Zaanstreek was dat wel. De kaatsers buiten Friesland spelen in twee klassen. In Noord-Holland zijn nu nog drie kaatsverenigingen aangesloten bij FBA: Kaatsclub Alcmara in Alkmaar, Kaatsclub Amsterdam en Kaatsclub Melle Veenstra in Hilversum.

Een Zaanse kaatsvereniging

Kaatsvereniging Zaanstreek werd op 1 juli 1921 opgericht door een paar Friese kaatsliefhebbers. Zij was gevestigd in Koog aan de Zaan en had leden uit de omliggende Zaanse gemeenten. Op 23 juli 1922 speelde Kaatsvereniging Zaanstreek haar eerste thuiswedstrijd op het terrein van voetbalvereniging Zaanlandia in Zaandam.

Geen eigen accommodatie

Kaatsvereniging Zaanstreek was te klein om een eigen sportveld te kunnen exploiteren. Er werd gebruikgemaakt van bestaande sportcomplexen, verspreid door de hele Zaanstreek. Soms was dit ook wel handig als men meer bekendheid aan de sport wilde geven door demonstratiewedstrijden te houden. En wat het ook gemakkelijk maakte, was dat het speelveld eenvoudig met linten kon worden uitgezet. De eerste wedstrijd werd in 1922 gespeeld op het terrein van voetbalvereniging Zaanlandia aan de oostzijde van Zaandam. Maar door de jaren heen werd er ook gespeeld op het ZFC-terrein, op het KFC-terrein en op verschillende sportvelden van de in de Zaanstreek

gevestigde industrie, zoals dat van Verkade, Bruynzeel en Van Delft-koekfabriek in Zaandijk. Ook is er gespeeld op het sportcomplex van De Hemmes aan het Kalf.

Succesvolle wedstrijden

Door een forse schenking van het inmiddels erelid van de afdeling Zaanstreek, de heer Gerrit Hannema, geboren in Franeker in 1865 en praktiserend veearts in Zaandam, konden er wedstrijden worden uitgeschreven waaraan alle kaatsverenigingen buiten Friesland konden deelnemen. Deze wedstrijden werden 'Hannema-partijen' genoemd. In de loop van de tijd werden er in het land meer partijen gespeeld die hun naam dankten aan een oud-lid of een schenker van een forse donatie. Bij de Hannema-partijen ging het om de aanschaf van een zilveren wisselbeker en jaarlijks drie verguld zilveren medailles en drie verguld bronzen medailles. De wedstrijden bleken een succes. In 1926 werden de eerste gehouden. De organisatie was goed geregeld en in de jaren erna deden vele afdeling eraan mee. Zo waren verenigingen uit Amsterdam, Haarlem, Hilversum, Purmerend, Rotterdam, Zeist en Zwolle van de partij. De wedstrijden werden gehouden op het terrein van voetbalvereniging ZFC aan de Westzanerdijk.

Geen of weinig aanwas van leden

De vereniging telde na haar oprichting ongeveer twintig leden. Dit aantal bleef in de loop der jaren min of meer gelijk. Een grote vereniging was het dus niet en is het ook nooit geworden, ondanks investeringen om de aanwas te bevorderen. Ook de succesvolle Hannema-wedstrijden brachten daar geen verbetering in. De voorzitter uitte in een ingezonden brief in *De Zaanlander* van 15 juli 1929 zijn zorgen over de geringe omvang van de vereniging. Het stak hem vooral dat er kennelijk honderden Friezen in de Zaanstreek woonden die zelf óf het kaatsen hadden beoefend óf er bekend mee waren, maar zich toch niet meldden bij de Zaanse kaatsvereniging. Verder werden er demonstratiewedstrijden gehouden in de verschillende Zaanse gemeenten, zogenaamde ledenwedstrijden om interesse te wekken bij vooral Friezen die verspreid over de Zaanstreek werkzaam waren en mogelijk niet wisten van het bestaan van de kaatsvereniging. Daarbij ging het niet alleen om leden, maar ook om publiek. Ook dat liet het meestal afweten, ondanks de regelmatige vermeldingen in de plaatselijke kranten. Dat het moeilijke tijden waren, blijkt wel uit een passage uit het huishoudelijk reglement: 'De werkloze leden kunnen vrijgesteld worden van contributiebetaling.'

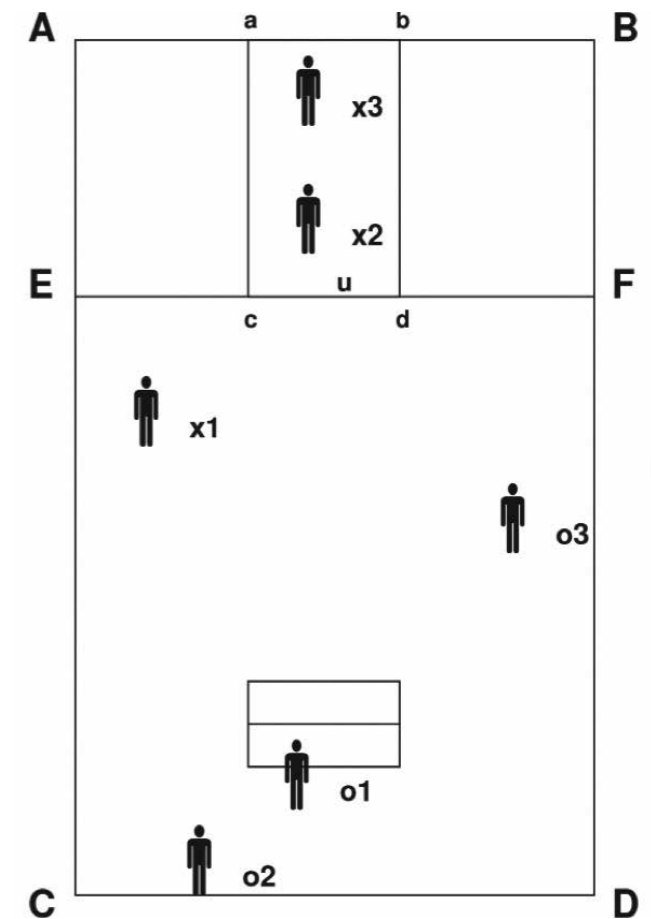
Crisis in de club

In 1930 werd 'door omstandigheden' geen Hannema-partij gespeeld. Het ging niet goed met de vereniging. Contributies werden niet of te laat betaald en verschillende leden konden niet met het bestuur en ook niet met elkaar overweg. Dat leidde zelfs bijna tot opheffing van de vereniging in 1931.

Het kaatsspel

Het speelveld van het Friese kaatsspel is anders ingedeeld dan bij andere balsporten. Er is geen middenlijn met aan elke zijde de strijdende partijen. Kaatsen is een balspel van twee teams, waarbij het ene team de opslag verzorgt en de andere partij de retourslag. Men spreekt overigens niet van teams of partijen, maar van parturen. Een partuur bestaat uit drie spelers. Op de tekening zijn er spelers gemarkeerd met een x en spelers gemarkeerd met een o. Twee parturen dus.

De spelers staan ook min of meer verspreid over het speelveld. Ze moeten een bal met de hand opslaan en ervoor zorgen dat de tegenstander deze niet kan terugslaan. Het spelmateriaal bestaat uit een met haar gevulde leren bal van ongeveer 24 gram en een kaatshandschoen. De bal moet worden geslagen met de hand. Evenals bij tennis mag een bal die nog geen twee keer de grond heeft geraakt, worden teruggeslagen. Op een wedstrijddag wordt door meerdere parturen gestreden. Er zijn daarom verschillende wedstrijden op een dag. De verdere spelregels zijn voor buitenstaanders nauwelijks te volgen; ik verwijs hiervoor naar <https://uskeatsen.nl/informatie/spelregels>

Kaatsende mannen op het sportveld aan de Zeemansstraat in Zaandam. De speler links draagt een leren handschoen; je ziet tweemaal drie spelers tegenover elkaar. Zonder jaar. GAZ 21_03034

Kaatsen in volle gang in 1966, waarschijnlijk op het sportveld van Verkade aan de Provincialeweg in Zaandam.

GAZ 21_45637

Maar door de doortastendheid van een van de meest actieve leden, de heer S. J. Visser (hij emigreerde kort daarna naar Canada) kon er op het laatste moment toch weer een actief bestuur worden gevormd. Wel trok de vereniging zich als gevolg van deze crisis enige tijd terug als lid van de landelijke kaatsbond.

In 1934 trad de afdeling Zaanstreek weer toe tot de Nederlandse Kaatsbond. Prompt daarop wist zij in 1935 de competitiewedstrijden te winnen, waardoor zij promoveerde van de tweede naar de eerste klasse. Het waren de heren K. Roedema, Tj. van Dalen en J. de Jong die dit klaarspeelden. De Zaanse kaatsvereniging speelde zelf ook in verschillende kaatspartijen buiten de Zaanstreek.

Malaise speelde ook landelijk

In de jaarvergaderingen van de buitenafdelingen werden de wedstrijdkalenders van het komende jaar vastgesteld. Ook zo in 1938. Maar op de in Utrecht gehouden jaarvergadering beklagde de voorzitter zich over de geringe belangstelling van jonge Friezen voor de kaatsport. Dit was dus niet een typisch Zaanse verschijnsel. In heel het land (buiten Friesland) kampte men daarmee. In de elf bij de bond aangesloten buitenverenigingen had men in dat jaar slechts 177 leden. Tijdens de bezettingsjaren werden er door afzonderlijke verenigingen nog wel wedstrijden gespeeld. Maar vanaf het kaatsseizoen 1943 zijn er geen officiële door de NKB (Nederlandse Kaatsbond) georganiseerde wedstrijden gehouden. De eerste sportverslagen van het kaatsen in 1945 zijn van 22 mei 1945, zo meldt het Keatsmuseum te Franeker.

Opleving na de oorlog

Na de oorlog trok het aantal wedstrijden zowel in als buiten Friesland weer goed aan. In 1947 nam een recordaantal parturen deel aan de bondswedstrijd in Franeker.

'Zaanstreek' was toen ook van de partij en ook in de streek zelf werd er weer volop gekaatst. In 1955 won 'Zaanstreek' de zogenaamde Boersma-kaatspartij in Utrecht en ontving zij de daarvoor beschikbaar gestelde wisselbeker. In de zomer van 1964 speelde 'Zaanstreek' in Amsterdam op het gemeentelijk sportterrein aan de Jan van Galenstraat de toen traditionele Wiersma-partij. Deze was genoemd naar de vroegere Amsterdamse onderwijzer F. Wiersma, grondlegger van de kaatsport buiten Friesland. Naast parturen uit de Zaanstreek namen parturen deel uit Beverwijk, Haarlem, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Alkmaar en Zeist. Ook speelde 'Zaanstreek' nog een rol van betekenis in de landelijke organisatie. In de *Leeuwarder Courant* van november 1977 lezen we: 'Het bestuur van de BBA (Bond van Buiten Afdelingen) bestaat uit vijf mensen. Secretaris is de uit Wirdum afkomstige Amsterdamse rechercheur Siep Fennema. De heer Kees van der Leij is voorzitter. Hij komt uit Zaandam, waar hij werkt op het laboratorium van Albert Heijn. Kees van der Leij is met zijn zestig jaren nog een enthousiast kaatser. Hij traint nog iedere week en speelt zijn partij nog heel goed mee.'

Opheffing

Maar met het verstrijken van de jaren slonk het aantal leden en vergrijsde de club ook. In 1985 werd nog gepoogd om de regio uit te breiden en werd bij het hoofdbestuur een verzoek ingediend om de naam te veranderen in KV Zaanstreek en Waterland. Hiertegen was geen bezwaar. Begin 1989 waren er nog twaalf, wat oudere leden. In 1996 waren er nog gesprekken om te komen tot samenwerking of fusie met de afdelingen Amsterdam en Beverwijk. Maar uiteindelijk werd Zaanse kaatsvereniging toch opgeheven.

Winnende partuur van de kaatswedstrijd in 1966. V.l.n.r.: K. de Bruijn, K. Zijlstra en S. Vormeer. GAZ 21_45636

Sporen in het Keatsmuseum

In het Keatsmuseum in Franeker liggen nog vele wedstrijdverslagen van de buitenverenigingen, waaronder die van de Zaanstreek. In de zomer van 2021 las ik in het gastenboek van het Keatsmuseum Kaatsvereniging Zaanstreek 1921 tot 1996 een recente aantekening van Rina Dijkstra: 'Wat een mooie dag'. Ze was samen met haar broer Harm 'eindelijk naar het keatsmuseum in Franeker geweest' en vond daar wedstrijdlijsten met daarop de naam van haar vader Jan Dijkstra en van haar broers Johan en Harm. Het gezin was met de toen nog jonge kinderen verhuisd van Oosterbierum naar Zaandam. Daar kaatste vader Jan met enthousiasme bij de plaatselijke FBA-afdeling. Ook Harm en Johan leerden 'om útens' (buiten Friesland) het kaatsen en stonden in de periode 1977-1995 regelmatig op de lijst van FBA-wedstrijden.

In de late jaren zestig woonden Sieds en Fokje Boersma in de Westzijde. Sieds werkte op een van de postkantoren van Amsterdam en Fokje was docente in het nijverheids-onderwijs voor meisjes aan de Rosmolenstraat, hoek Bijlstraat in Zaandam. Sieds was in die jaren lid van Kaatsclub Zaanstreek en heeft met menig wedstrijd meegespeeld. Nu zijn ze weer woonachtig in Friesland. Maar ze hebben goede herinneringen aan hun Zaanse periode en vertellen er graag over.

In Friesland leeft de sport voort

Heel veel publiek trokken de kaatswedstrijden in de Zaanstreek niet. Maar verschillende Friezen begonnen zich toch ook hier voor deze in Friesland zo geliefde sport te interesseren. Echte kaatsliefhebbers uit de Zaanstreek gaan op pinkstermaandag in Franeker hun hart ophalen. Daar worden de bondswedstrijden gehouden en er komen de beste parturen uit heel Friesland. Dat begint 's morgens om half elf en zo tegen zeven uur 's avonds is het afgelopen.

Men neemt proviand mee en brengt de hele dag op het terrein door. Het publiek leeft geheel mee, zoals elders bij een spannende voetbalwedstrijd en er wordt even vinnig gekampt als bij menige promotie- of degradatiewedstrijd in de voetbalwereld.

Het Keatsmuseum in Franeker is het oudste sportmuseum van Nederland. Het geeft in zijn vaste opstelling een beeld van de historische ontwikkeling van de kaatsport.

Met dank aan Theo Kuipers van het Keatsmuseum in Franeker en Fred Roovers voor informatie over de afbeeldingen. ●

Eerste prijs voor het door de Fries Hoite Zijlstra gewonnen kaatstoernooi in de Zaanstreek in 1965. Hij was een van de topspelers van Friesland.

FOTO KEATSMUSEUM, FRANEKER, OBJECTS 23473

BRONNEN

- Kranten via Delpher:
- *Zaanlandsch Nieuws- en Advertentieblad* 14 juli 1922.
- *De Zaanlander* 19 augustus 1925 blz. 8.
- *Franeker Courant* 26 maart 1929, 14 maart 1930 en 9 april 1935.
- *De Zaanlander* 1 juli 1935.
- *Nieuwsblad van Friesland* 6 april 1938.
- *Het Parool* 28 augustus 1964.
- *Nieuw Utrechts Dagblad* 6 september 1957.
- Verslag Algemene Vergadering KNKB 25 november 2010 Keatsmuseum Franeker, <https://www.knkb.nl/websites/Implementatie/mediadepot/md10955.pdf>
- Website KNKB.

Het ontstaan van Zaandam

Nieuwe inzichten dankzij aardewerkscherven

Bij het archeologisch onderzoek in de Wilhelminasluis in het centrum van Zaandam zijn meer dan 200.000 aardewerkscherven gevonden. Hoewel die nog goed bekeken moeten worden, vallen al enige zaken op. Het overgrote deel is van na 1400, maar er zitten ook enige honderden oudere scherven tussen. Die zijn van het zogenaamde 'kogelpotaardewerk', dat ergens tussen 1000 en 1300 is gemaakt. Het nadeel van kogelpotaardewerk is dat het nogal ruim wordt gedateerd. Andere aardewerksoorten uit die periode zijn beter dateerbaar, maar die zijn, voor zover we nu weten, niet aanwezig in het materiaal uit de sluis.

Bij opgravingen aan de Hogendijk, op nog geen driehonderd meter van de Wilhelminasluis, waar nu het Zaantheater staat, zijn ook kogelpotscherven gevonden, maar nu wel samen met ander aardewerk. Dit is het zogenaamde 'Paffrath-aardewerk' uit 1100-1250 en het 'proto-steengoed' uit 1225-1275. Daarmee is het zeker dat tussen 1100 en 1300 al mensen in het huidige centrum van Zaandam woonden. Naast aardewerk zijn in de bouwput van het Zaantheater ook een palingfuik en een laag mest bloot gelegd. De honderden aardewerkscherven uit de periode 1100 tot 1300 die zijn gevonden op deze twee plekken in het centrum, geven aan dat er in die tijd aan de monding van de Zaan een nederzetting lag. De dam zelf, waar het huidige Zaandam naar is vernoemd, wordt voor het eerst genoemd in 1316. In dat jaar liepen vissers daar al drie jaar achter met het betalen van de visrechten voor het vissen in de sluis. Deze vermelding betekent dat de dam er dus al was in 1313 én dat er een sluis in lag. Vaak wordt gedacht dat Zaandam is ontstaan nádat in de monding van de Zaan een dam was aangelegd, maar het aardewerk uit de Wilhelminasluis en bij het Zaantheater geeft aan dat het juist andersom was. Eerst lag aan de monding van de Zaan een kleine nederzetting, gesticht vermoedelijk ergens tussen 1100 en 1300, en pas later, ergens rond of kort na 1300, werd bij deze nederzetting een dam in de Zaan gelegd. Deze dam heette de 'Zaanderdam' en dat werd op een gegeven moment ook de naam van de nederzetting die erbij lag. Uiteindelijk is dit 'Zaandam' geworden.

Vissers en boeren

Uit de fuik kan worden afgeleid dat de eerste Zaandammers visten op paling. Ook de achterstallige visrechten geven aan dat visserij een bron van inkomsten was. De mestlaag maakt duidelijk dat er ook vee werd gehouden. Het oudste Zaandam was dus een nederzetting van vissers en boeren. Mogelijk leverde het doorgaande verkeer door de sluis in de dam ook wat geld op en verkochten de oer-Zaandammers eten en drinken aan de passanten of inden ze sluisgeld. Over de omvang van deze nederzetting kan weinig worden gezegd. Dat er honderden kogelpotscherven zijn gevonden, zegt niet veel. Uit archeologisch onderzoek in Assendelft is duidelijk geworden dat één woning makkelijk duizend of tweeduizend kogelpotscherven op kan leveren. Het aantal scherven uit de sluis duidt dus hoogstens op een of twee woningen. Bij de dam, de sluis en de woningen stond in die tijd nog geen kerk. Voor trouwen, dopen, begraven en de wekelijkse kerkdienst moesten de Zaandammers naar Oostzaan; daar stond hun kerk. Pas rond 1400 werd op de oostoever bij de dam een kapel gesticht op de plek waar nu de Oostzijderkerk staat.

Een zeer zeldzame scherf

Maar het verhaal is nog niet af. Bij de eerste inventarisatie van het aardewerk uit de Wilhelminasluis dook één opmerkelijke scherf op. Hij is gemaakt van fijne, witte klei en heeft een geel oppervlak. De grootste lengte bedraagt 5,1 cm, de grootste breedte 2,7 cm en de grootste dikte 1,3 cm. In feite is deze scherf een langwerpige band van klei. Er zijn duimindrukken in aangebracht en in elk daarvan is de afdruk te zien van een wafelvormige stempel. Aan de onderzijde is de scherf ruw, daar is hij van iets afgebroken. Wanneer de stempels en duimindrukken niet op de band hadden gezeten was de scherf ongetwijfeld niet opgevallen. Hij zou dan bij de andere geelwitte scherven terecht zijn gekomen. Door de stempels valt de band gelukkig wel op. Hij is zeer kenmerkend voor zogenaamde 'reliëfbandamforen'. Dit zijn eivormige potten met een smalle hals en twee tot vier oren. Ze waren vijftig centimeter tot meer dan een meter hoog. Op de bovenste helft van een dergelijke amfoor zijn lange, dunne banden van klei aangebracht, waarin met stempels, in reliëf, een patroon is gedrukt. Potten met een bolle bodem, een smalle hals en twee of meer oren heten amforen. Amforen met banden met reliëfstempels erop heten reliëfbandamforen. De scherf uit Zaandam is een klein deel van een afgebroken band van een reliëfbandamfoor.

Interessante datering

De datering van dit soort amforen is zeer interessant wanneer het om de ouderdom van Zaandam gaat. Ze zijn namelijk uit de Karolingische tijd, ruwweg de periode 750-950. De banden op de reliëfbandamforen van ná 900 zijn geen los opgelegde banden meer, maar eerder vanuit de amfoorwand omhooggeduwde richels klei. Ook zijn

ze nooit voorzien van losse stempels, maar meestal van doorlopende radstempels. Dat beperkt de datering van de scherf van de Zaandamse reliëfbandamfoor tot 750-900.

Karolingisch Zaandam?

Hoe komt deze scherf hier nu terecht? Bekend is dat in de Beemster een nederzetting uit de late Karolingische tijd lag. Vanaf het IJ kon deze nederzetting via de Zaan worden bereikt. Betekent dit dat de Zaan toen al een vaarroute was naar noordelijker gelegen nederzettingen? Tijdens een vaartocht kan een reliëfbandamfoor zijn stukgevalen, waarna de scherven overboord zijn gegooid. Een andere mogelijkheid is echter dat er al in de Karolingische tijd sprake was van bewoning aan de monding van de Zaan. Nu is één scherf nog geen bewijs, dus om dit met zekerheid te kunnen zeggen zullen er veel meer Karolingische scherven in Zaandam moeten worden gevonden. De verdere uitwerking van het aardewerk uit de Wilhelminasluis wordt dan ook spannend. Zullen er meer Karolingische scherven tevoorschijn komen?

Kogelpotten ontleen hun naam aan hun ronde vorm en donkergrijze tot zwarte kleur, waardoor ze op ouderwetse, ijzeren kanonskogels lijken. Deze kogelpot is gevonden in Koog aan de Zaan, dicht bij het treinstation. FOTO P. KLEIJ, GEMEENTE ZAAANSTAD

De oudste scherf uit de Wilhelminasluis. Hij dateert uit de Karolingische tijd (750-900 n. Chr.). FOTO P. KLEIJ, GEMEENTE ZAAANSTAD

Karolingisch aardewerk, opgegraven in Dorestad (Wijk bij Duurstede). Achteraan staat een complete reliëfbandamfoor.

FOTO RIJKSMUSEUM VOOR OUDHEDEN, LEIDEN

BRONNEN

- A. van Braam, *Zaandam in de Middeleeuwen* (Hilversum 1993).
- L.W. Dekker c.s., 'Polder de Beemster' *Nieuws Bulletin Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* (1972) 41-42.
- J. van Doesburg, '1.4 Late medieval pottery' in: W.A. van Es en W.J.H. Verwers, *Excavations at Dorestad 1. The Harbour: Hoogstraat 0, II-IV* (Amersfoort 2009) 162-163.
- W.A. van Es en W.J.H. Verwers, *Excavations at Dorestad 1. The Harbour: Hoogstraat I* (Amersfoort 1980) 60-67.

Hulp door 'prima' Krommenieërs in rampgebied

Het verhaal achter de Serooskerkestraat in Krommenie

In de nacht van 31 januari op 1 februari 1953 braken veel dijken in Zeeland en delen van Zuid-Holland en Noord-Brabant als gevolg van een extreem zware noordwesterstorm, waarbij het water de Noordzee in werd geperst. Omdat die zuidwaarts steeds smaller wordt, veroorzaakte dit een zeer hoge waterstand, waartegen veel dijken in zuidwest Nederland niet waren bestand. Grote delen van het land liepen onder water. Meer dan 1800 mensen verdronken en de materiële schade was enorm. Het onderwerp leeft in Zeeland na zeventig jaar nog sterk. Maar ook in *Zaans Erfgoed* is aandacht voor dit onderwerp op zijn plaats, want vanuit diverse Zaangemeenten werden hulpverleningsacties op touw gezet. De Serooskerkestraat in Krommenie herinnert aan de helpende hand die vanuit Krommenie werd geboden. Wat hield die hulp in? En aan welk van de twee Zeeuwse dorpen Serooskerke werd hulp geboden?

Mijn opa en naamgenoot Jan van der Male is geboren en woont al zijn gehele 93-jarige leven in Nieuwerkerk op het Zeeuwse eiland Schouwen-Duiveland. Meer dan vijftien procent van de inwoners verdronk in de rampnacht of kort erna. Nieuwerkerk heeft daarmee het droeve predikaat van het zwaarst door de watersnoodramp getroffen te zijn. In de directe familie verdronk niemand, maar vele dorpsgenoten,

De verwoesting in Serooskerke werd pas goed zichtbaar toen het water was verdwenen.

COLLECTIE HET WATERSNOODMUSEUM, OUWERKERK, ID_F_007041

Een van de ondergelopen straten van Serooskerke. Deze straat werd later opnieuw bestraat door stratenmakers uit Krommenie. FOTO JAN VAN DER MALE, VOORSCHOTEN

Schoonmaakploeg uit Krommenie in Serooskerke. COLLECTIE HET WATERSNOODMUSEUM OUWERKERK, ID_F_007131

waaronder goede bekenden, wel. Terwijl de rest van het gezin geëvacueerd werd, hielpen mijn opa, zijn vader en diverse dorpsgenoten de ravage op te ruimen. Als eerste Nieuwerkerks bruidspaar na de catastrofe trouwden mijn opa en oma, lopend over de vloedplanken naar het geïmproviseerde gemeentehuis. 'Getroffen Nieuwerkerk heeft zijn eerste na-rampse bruidspaar', kopte de krant. Mijn vader werd een jaar later in een kleine houten noodwoning geboren. Niet verwonderlijk dat mijn opa, nu hij dementerend is, als een van de weinige onderwerpen nog 'de ramp' ter sprake kan brengen. Deze persoonlijke noot laat zien hoe ingrijpend het gebeuren was voor veel inwoners van Zeeland en delen van Zuid-Holland en Noord-Brabant. Toen de omvang van de ramp in de rest van Nederland enigszins duidelijk werd, werden al heel vlug hulpverleningsacties op touw gezet. Wellicht hielp het dat de hulpacties na de Tweede Wereldoorlog nog vers in het geheugen lagen.¹ Ook vanuit Krommenie werd een initiatief gestart en werden er contacten gelegd met Serooskerke.

Serooskerke

Er zijn echter twee dorpen met deze naam in Zeeland te vinden. Het ene ligt op het eiland Walcheren, het andere twee eilanden noordelijker, op Schouwen-Duiveland. Ik vermoedde al dat het om het laatstgenoemde dorp gaat, omdat Walcheren nauwelijks door het water is overspoeld. Een zoektocht in het archief van het gemeentebestuur van Krommenie bevestigde dit. De hulpverlening vanuit

Krommenie was ten behoeve van Serooskerke op Schouwen-Duiveland. Het dorp Serooskerke lag in de gelijknamige gemeente. Die gemeente, bestaande uit het dorpje Serooskerke en het buurtschap Schelphoek, was in de jaren vijftig de kleinste gemeente van ons land. Het dorpje had slechts vier straten en telde 227 inwoners in circa vijftig gezinnen. Ongeveer tien daarvan waren werkzaam in de landbouw. Aanvankelijk leken acht personen tijdens de Watersnoodramp te zijn verdronken, uiteindelijk bleken dit er vijftien te zijn. Meer dan de helft van het vee verdronk.

Ooggetuige Van der Male

Tijdens het onderzoek voor dit artikel kwam ik de namen van de familie C. van der Male met hun 25-jarige zoon Jan tegen. Hij bleek een verre achterneef van mijn opa. Ik wist contact te leggen met Jan, inmiddels 95 jaar. Op de avond dat ik hem belde, keek hij juist op tv naar de eerste aflevering van een vierdelige documentaire over de Watersnoodramp. Jan, enig kind, woonde met zijn ouders in een woning vlak bij het landbouwhaventje De Schelphoek aan de Oosterschelde, op korte afstand van Serooskerke. Zijn oom Kees Verboom was havenmeester van De Schelphoek en zijn tante runde een cafeetje aan huis. Door de hoge waterstand en storm sloeg zondagmorgen vroeg een ponton met draglines dwars door de dijk, waardoor een groot gat ontstond. De ponton verwoestte het halve havenmeestershuis. Jans oom, tante en nichtje verdronken,

slechts één nichtje overleefde. Nog niet wetend van dit drama werd de familie Van der Male gewaarschuwd dat het water kwam. Omdat de polder Schouwen heel groot was, steeg het niet heel snel. Wadend door het kniehoge water konden ze in Serooskerke komen en vervolgens werden ze met een zogenoemde 'bellenwagen', een voormalige Engelse brandweerwagen, over de al ondergelopen wegen geëvacueerd naar Renesse. Dat dorp lag hoger. Een half jaar lang had het getij rondom Serooskerke vrij spel. In augustus 1953 werd de circa 525 meter brede en 37 meter diepe bres bij De Schelphoek gedicht.

De eerste hulp

Direct vanaf zondag 1 februari werd vanuit veel Nederlandse plaatsen hulp geboden. Reeds de eerste dagen gingen veel gemeenten op eigen initiatief een noodlijdende gemeente in het rampgebied als het ware adopteren. Het was tenslotte voor gemeentebesturen veel aantrekkelijker om herkenbaar hulp te bieden dan een gift te doen in de grote pot van het Nationaal Rampenfonds of Rode Kruis. Het ministerie van Binnenlandse Zaken was hier aanvankelijk op tegen, maar zag uiteindelijk het nut ervan in. De Vereniging Nederlandse Gemeenten stroomlijnde dit proces. Op 10 maart waren de meeste gemeenten in het rampgebied 'geadopteerd' door een of meer gemeenten in de rest van het land. De gemeente Krommenie zou aanvankelijk Waarde op het eiland Zuid-Beveland adopteren, '(...) maar de laatste weken zijn er zulke banden ontstaan met Serooskerke en omgeving, dat men verzocht heeft Krommenie daarbij in

te delen'. Het Schouwen-Duivelandse dorp werd behalve door Krommenie ook geadopteerd door Ruurlo en Wisch. Dat laatste lag voor de hand, want de burgemeester van Wisch was ook waarnemend burgemeester van Ruurlo. Krommenie, Wisch en Ruurlo werkten samen met de gemeente Amsterdam, die hulp bood aan het eiland Schouwen-Duiveland in het algemeen. De afstemming over de inhoud van de hulp moesten de hulpverleners onderling regelen. Daarvoor richtten Krommenie, Wisch en Ruurlo een gezamenlijk Adoptie-Comité op, dat vanaf maart 1953 regelmatig bijeen kwam. Plaatselijk werden ook comités opgericht, in Krommenie met de naam 'Krommenie helpt Serooskerke'.

Inhoud van de hulp

Het gemeentebestuur van Krommenie reserveerde aanvankelijk f 10.000,- op zijn begroting voor de hulp, later werd dit bedrag verhoogd tot f 12.770,-.

In comitéverband werd door de drie gemeenten bepaald wat er nodig was. De eerste hulp voor Serooskerke kwam uit Krommenie, waarvandaan 'vele jonge mannen' al enkele dagen na de ramp met platbodenvaartuigen 'levende have' en goederen uit het rampgebied veilig gingen stellen. Zeker tweehonderd dieren werden zo gered. Jan van der Male herinnert zich deze boten. 'Ze waren bedoeld voor vervoer van koeien en niet geschikt in open water. Elke boot was voorzien van twee buitenboordmotoren en zo ging het langs de ondergelopen huizen. Mijn vader ging ook mee. Een van de boten werd veel te zwaar beladen met spullen en zonk. De opvarenden werden door een andere boot opgepikt en gelukkig liep het goed af.'

Het hoofd van de school van Serooskerke bedankte op 17 februari burgemeester Provily van Krommenie met de woorden: 'Uw mannen zijn zeer behulpzaam, voorkomend, vriendelijk en ze zullen zelfs geen lucifer stelen. Dat is hier in de oorlog (toen het eiland werd geïndundeerd, JvdM) wel eens anders geweest. Bovendien bezitten velen van hen een gezonde humor. Wilt u die mannen of hun familieleden hartelijk bedanken van ons. Het zijn prima kerels.' Daarna werd in april door de drie adopterende gemeenten aan elk Serooskerks gezin een pakket met etenswaren uitgereikt ter gelegenheid van Pasen. Verder werden af en toe contact- en ontspanningsavonden georganiseerd in een droger dorp op Schouwen-Duiveland. Bij een collecte in Krommenie werd ruim f 8800,- opgehaald. Ook gingen er veertig boodschappentassen en honderd naaidozen vanuit het dorp naar Serooskerke.

Na het droogvallen van het gebied gingen in het najaar vrijwilligers als schoonmakers naar Serooskerke. Een gemeentelijk ambtenaar ging mee 'voor de algehele regeling'. In december werd een Sint-Nicolaasfeest georganiseerd, waarbij de 55 Serooskerkse kinderen natuurlijk een cadeautje kregen. Vanuit Ruurlo kwam er meubilair voor het raadhuis. En voor de hand liggend: vanuit Krommenie kwam linoleum als vloerbedekking in de herbouwde huizen.

Het dorps huis dat in Serooskerke na de ramp is gebouwd, gefinancierd door de gemeenten Wisch, Ruurlo en Krommenie. COLLECTIE ZEEUWS ARCHIEF, FOTOARCHIEF J. TORBIJN, GOES, NR. SKS-6

De windwijzer, een dag na voltooiing van de restauratie, 25 januari 2023. FOTO KEES VAN DER MALE

In 1954 stuurde Krommenie twee stratenmakers en vierduizend stenen. 'Zij bestraatten een deel van de weg rondom het dorp', aldus mijn opa's verre achterneef. Hij maakte in de periode na de ramp diverse foto's, 'met mijn cameraboxje onder mijn kiel, ook wel van situaties waarbij het streng verboden was om foto's te maken.' Naast deze in comitéverband georganiseerde hulpacties deed de gemeentesecretaris van Serooskerke regelmatig een concreet hulpverzoek aan het comité 'Krommenie helpt Serooskerke', bijvoorbeeld voor ambachtshuis voor de wederopbouw en voor een nood-aggregaat voor elektriciteit. Eind 1953 werden vanuit Krommenie acht kisten met in totaal 64 blikken Verkade's Biscuit naar Serooskerke gestuurd. Op oudejaarsdag kregen alle inwoners een of meer blikken uitgereikt.

Dorps huis

In 1954 vatte het adoptiecomité in de gemeenten Wisch, Ruurlo en Krommenie voor het eerst het plan op om ook iets blijvends aan Serooskerke te kunnen aanbieden. Een dorps huis of verenigingsgebouw met onder meer een toneelzaal zou iets moois zijn voor alle inwoners. Het zou nog bijna vier jaar duren voor de bouw daadwerkelijk van start kon gaan. Krommenie bekostigde de vloerbedekking. Op het dak kwam een smeedijzeren windwijzer met het opschrift 'watersnood 1953'. Deze is gemaakt door een edelsmid uit Amsterdam en ook met Krommenies geld

Het bordje bij de Serooskerkestraat in Krommenie, het Zaanse aandenken aan de adoptie van het Zeeuwse dorp in 1953. FOTO JAN VAN DER MALE, ZAANDAM

bekostigd. In december 1958 volgde de officiële opening. De gemeenteraad van Serooskerke sprak in zijn vergadering van 24 oktober 1959 'zijn grote dank uit voor deze in uitvoering zeer goed geslaagde windwijzer, welke het op de schoorsteen van het dorps huis uitmuntend doet.'

Aandenken in Krommenie

Terwijl de adoptieacties nog volop bezig waren, stelde een jaar later, op 18 februari 1954, het college van B&W van Krommenie aan de gemeenteraad voor om een nieuw aan te leggen straat achter de Dr. Boekenogenstraat en de Klaas Katerstraat in het uitbreidingsplan benoemen het Blok de naam Serooskerkestraat te geven. Dit 'in verband met de adoptie door onze gemeente van de door de watersnood getroffen gemeente Serooskerke, tevens ter herinnering aan de door onze gemeentenaren in de dagen van de rampspoed betoonde eensgezindheid in de hulpverlening aan de slachtoffers van de watersnood'. Er kwamen 97 woningen voor woningbouwvereniging 'De Volkswoning'. Reeds in mei 1954 werden de eerste palen geslagen. Een jaar later werd het eerste blok woningen opgeleverd, de maanden daarna volgden de overige.

Op 3 september 1955 kwamen de twee Serooskerkse wethouders en de gemeentesecretaris met hun echtgenotes op bezoek in Krommenie om het Zaanse dorp hartelijk te bedanken voor de hulp. Om deze dank tastbaar te maken kreeg Krommenie twee betonnen bloembakken. Een plaatje daarbij kreeg het opschrift 'Krommenie 1 Feb. 1953 Serooskerke (S)'. De bloembakken werden een jaar later geplaatst 'in het plantsoen langs de Serooskerkestraat.' Op 24 september 1959 bracht de burgemeester van Serooskerke nogmaals een bezoek aan Krommenie om opnieuw te bedanken voor alle hulp. Na bijna zeven jaar kwam er eind 1959 een einde aan de hulpverleningsactie vanuit Krommenie aan Serooskerke.

Serooskerkestraat en windwijzer

De naam Serooskerkestraat in Krommenie houdt na zeventig jaar de herinnering aan de hulpvaardigheid aan dit Schouwen-Duivelandse dorp levend. De twee bloembakken zijn helaas verdwenen, maar het herinneringsbordje is gelukkig wel bewaard gebleven. Het hangt aan de gevel van het woonblok Serooskerkestraat 47-57.

We begrijpen nu dat er niet Serooskerke in meervoud wordt bedoeld, zoals in *De Orkaan* wordt gesuggereerd, de S tussen haakjes staat voor de aanduiding van Schouwen-Duiveland.²

In Serooskerke is de herinnering heel wat steviger. Het dorps huis is halverwege de jaren tachtig verbouwd, maar de windwijzer uit 1958 is er nog. Na een renovatieperiode van een half jaar is deze juist een week voor de zeventigjarige herdenking teruggeplaatst op het dak van het dorps huis en wijst anno 2023 nog steeds aan uit welke hoek de Zeeuwse wind waait.

Met dank aan Anja de Glopper, Serooskerke (S) ●

BRONNEN

- Diverse kranten uit de collectie van het Gemeentearchief Zaanstad.
- Gemeentearchief Zaanstad, Archief Gemeentebestuur Krommenie (OA-0047), inv.nr. 772.
- Kees Slager, *De Ramp. Een reconstructie van de watersnood van 1953* (Goes 1992) 362-363.
- Jaap Schoof samenst., *Het verhaal van de watersnoodramp in en rond de Schelphoek* (Ouwkerk 2017).

- Zierikzeesche Nieuwsbode* diverse nummers, geraadpleegd via Krantenbank Zeeland.

NOTEN

- Jan van der Male, 'Noord helpt Zuid. Massale inzameling van goederen voor de bewoners van de voormalige frontlinie', *Zaans Erfgoed* 84 (voorjaar 2018) 30-32.
- <https://www.deorkaan.nl/de-geveltoerist-85-serooskerkes-krommenie/>.

Geschiedenis van de Zaanlandsche Bussenhandel Z.B.H.

Voorloper in hergebruik van 'Eersteklas Tweedehands Vaten'

Het is rond 1940 als de 25-jarige Gustaaf van der Schoor achter de verffabriek N.V. v/h Evert Koning & Co., Oostzijde in Zaandam, een bussenlogerij begint waar gebruikte verfbussen worden schoongemaakt. Hij vestigt vervolgens een verkoopkantoor in Parkstraat 6 te Zaandijk. Van der Schoor is op dat moment nog als kantoorbediende werkzaam voor de verffabriek. Dit lezen we twintig jaar later in *De Zaanlander* van 19 mei 1960 als het bedrijf zich in Rotterdam gaat vestigen. Maar daarover later meer.

De Zaanlandsche Bussen Handel aan de Oostzijde te Zaandam. Datering foto onbekend.

FOTO FAMILIEARCHIEF VAN DER SCHOOR

Gustaaf van der Schoor in zijn kantoor Parkstraat 6-8 Zaandijk.

FOTO FAMILIEARCHIEF VAN DER SCHOOR

Het logo van de Zaanlandsche Bussen Handel anno 1941. FOTO FAMILIEARCHIEF VAN DER SCHOOR

FAMILIEARCHIEF VAN DER SCHOOR

Het nieuwe logo van de Zaanlandse Vaten en Bussen Handel na de uitbreiding met vaten en de overname van de firma Th. Arp en Zn.

FOTO FAMILIEARCHIEF VAN DER SCHOOR

Het voormalige bedrijf van Th. Arp en Zn. Kuiperij en Fusthandel, Pellekaanstraat 4, later 26, in Koog aan de Zaan.

FOTO FAMILIEARCHIEF VAN DER SCHOOR

Van der Schoor, zoon uit een Zaanlijks gezin van tien kinderen, moet het logen¹ van bussen als een interessante aanvullende activiteit hebben gezien naast de hoofdactiviteit van de verffabriek en het idee als zodanig aan de directie hebben kunnen verkopen, waardoor hij op het terrein van de fabriek zijn bussenlogerij kon beginnen.

Zelfstandig verder

Hij neemt per 1 maart 1941 ontslag om alleen verder te gaan met zijn eigen bedrijf, dat als commanditaire vennootschap onder de naam Zaanlandsche Bussen Handel in *De Zaanlander* wordt vermeld, zijnde de handel in nieuwe en gebruikte emballage van blik, ijzer en/of ander materiaal. In mei 1941 wordt deze vennootschap ontbonden en is Van der Schoor alleen eigenaar-directeur. Hij breidt de handel uit met een reinigingsafdeling en het kantooradres met Parkstraat no. 8. Er verschijnen personeelsadvertenties waarin de Zaanlandsche Bussen Handel om jongens vraagt, leeftijd 14-16 jaar, voor direct en voor f 10,- per week. Het zijn de eerste tekenen van een onderneming met bestaansrecht, die de 25-jarige entrepreneur Van der Schoor met zijn tien jaar relevante werkervaring heeft opgezet. Hij voelt bovendien de tijdgeest feilloos aan als er wereldwijd schaarste aan materialen is als gevolg van de oorlog. Met zijn gerecyclede verpakkingsmaterialen voorziet hij in de behoefte van bedrijven om hun producten te kunnen blijven verpakken en vervoeren. In oktober 1941 wordt vervolgens ook de handelsnaam gewijzigd in Zaanlandsche Bussenhandel 'Z.B.H.'. Als ondertitel wordt nu gevoerd: 'Alle verpakkingsartikelen'. Het bedrijf

koopt en verkoopt nieuwe en gebruikte vaten, bussen en andere verpakkingen. Lege olie- en verfbussen worden per beurtvaart of autodienst vervoerd, maar het bedrijf ondervindt tijdens de oorlog wel de gevolgen van de beperktere vervoersmogelijkheden. De schade wordt na de oorlog ruimschoots ingehaald. Direct na de bevrijding breidt Z.B.H. zowel het assortiment en de handel in verpakkingen uit alsook de werkzaamheden en de locaties. Zo komen daarbij de fabricage, commissie en import van alle verpakkingsartikelen. En in de panden van 'De Vooruitgang'² komt een reinigings- en reparatiebedrijf voor emballage, in hoofdzaak bussen. Van der Schoors talloze buitenlandse zakenreizen tussen 1946 en 1949 zijn niet tevergeefs gemaakt: de krant bericht op een gegeven moment dat het Nederlandse motorschip Teuna uit Hull in de haven ligt, geladen met vaten voor de Zaanlandsche Bussenhandel. En weer later gaan er duizend eersteklas tweedehands vaten van tweehonderd liter naar Göteborg in Zweden.

De overname van 'Th. Arp en Zoon, kuiperij en fusthandel'

Na de oorlog worden aan de bussen-business ook vaten toegevoegd en worden dit keer niet alleen de naam en het logo aangepast, maar ook de spelling: de 'ch' in Zaanlandsche verdwijnt en Van der Schoor voert de wijzigingen door in de naam: Zaanlandse Vaten en Bussen Handel 'Z.V.B.H.'. Deze uitbreiding van activiteiten valt samen met de overname van de kuiperij en vatenhandel der firma Th. Arp en Zn. te Koog aan de Zaan, waarmee

het regenereren [tegenwoordig: recycelen] van ijzeren drums en vaten ter hand wordt genomen, lezen we in het eerder aangehaalde artikel uit *De Zaanlander*. De zoon van Theodorus Arp, die in 1921 zijn vader was opgevolgd, is Bernard Theodorus (1888-circa 1971), de middelste van vijf kinderen. Een verzekeringspolis uit 1925 verklaart dat 'in verwaarborging is aangegeven door den Heer B.T. Arp f 6000,- in herbouwwaarde op een woonhuis met aanhoorigheden, door een gezin bewoond, van steen gebouwd, met pannen gedekt, te Koog a/d Zaan, Sluisstraat, en idem fl. 200,- op een schuurtje van hout gebouwd met pannen gedekt dienende voor huishoudelijk gerief staande op 2 M afstand van het woonhuis.' Na de aanleg van de Provincialeweg wordt de ligging van het woonhuis aangeduid met Pellekaanstraat 4, later weer omgenummerd naar het huidige nummer 26. Bernard Arp, inmiddels met zijn 59 jaren ook op leeftijd, ongetrouwd en kinderloos, wil het bedrijf wel overdoen aan Gustaaf van der Schoor met het idee om de kuiperij uit het slop te halen na de schade als gevolg van de oorlog. In 1947 wordt de zaak overgedragen aan G. van der Schoor en D. Brinkman. Het bedrijf wordt voortgezet als een vennootschap onder firma onder dezelfde naam. Zwager Dirk Brinkman, getrouwd met een zus van Gustaaf van der Schoor, neemt de aankoop voor zijn rekening en wil zijn houten onderkomen op het Kalf wel inruilen voor het met pannen gedekte stenen woonhuis in de Pellekaanstraat. De aankoopssom bedraagt f 12.500,- volgens afrekening notaris. Dit een-tweetje onder familie was misschien nodig om te voldoen aan de verplichting in die tijd van woningnood om het woonhuis bij een bedrijf door de eigenaar te laten bewonen. Door met Brinkman een vennootschap aan te gaan en hem bewoner van het huis te maken was voldaan aan de wet en hoefde Van der Schoor er niet zelf te gaan wonen. De laatste was echter vergeten om de gemeente hiervan op de hoogte te stellen en prompt vordert de gemeente dan ook op basis van de één maand oude woonruimtetwet het woonhuis aan de Pellekaanstraat. Van der Schoor protesteert hier tegen in een brief aan burgemeester en wethouders. Hij schrijft: 'De gemeente vergist zich. Het gaat immers om woon- en bedrijfsruimte. Toen het huis in 1915 werd gezet stond het achteraan in een weiland, ver van de andere huizen af, aangegeven als Sluispad 25. Niet om eens rustig buiten te gaan wonen, maar omdat huis en bedrijf bij elkaar moesten staan. Na de aanleg van de Provinciale weg en de Pellekaanstraat viel dit minder op. Wij hebben het gehele bedrijf van de Fa. Arp overgenomen. Doordat dit nogal snel is gebeurd hebben wij verzuimd met u in overleg te treden. De afname van de omvang van het bedrijf heeft met de oorlog te maken. Tweemaal is de spoorbrug ertegenover door de K.P. [de knokploegen van het verzet, auteur] opgeblazen waardoor de opstallen flink te lijden hebben gehad en zijn de meeste gereedschappen gestolen. De heer Arp raakte op leeftijd en wilde zijn bedrijf overdoen. Om het bedrijf weer in volle glorie te herstellen is het belangrijk dat de eigenaar

voortdurend bij de zaak is. We hebben nu al iemand voor op de weg en twee anderen in dienst. De verwachting is naar tien werknemers in een jaar te groeien. We zijn bezig met de aanschaf van een stoomketel en willen binnen een half jaar over een vrachtwagen beschikken. Op het terrein ligt reeds voor een halve ton aan goederen.' Het resultaat van de brief is dat huis en bedrijf niet gescheiden worden. In juni 1948 wordt de vennootschap onder firma tussen Van der Schoor en Brinkman ontbonden 'daarbij de voortzetting der zaken, zoals deze reilen en zeilen, geheel aan partij Van der Schoor latende.' Brinkman emigreert naar Canada en in het woonhuis komt nu een broer van Van der Schoor te wonen, ook een Dirk, met zijn gezin, die dan ook voor het bedrijf zal gaan werken.

Felle brand met grote schade voor Z.V.B.H.

Voor de almaar toenemende omvang van de voorraad en de benodigde opslag van vaten en bussen huurt Van der Schoor tijdelijk van de gemeente een opslagschuur in de leegstaande bijgebouwen van de voormalige rijstpellerij De Phenix aan de Oostzijde in Zaandam. De gemeente heeft wel plannen met het terrein, maar die komen niet van de grond. Duizenden kartonnen vaten, zogenaamde melkpoedervaten uit Amerika, liggen er muurvast tot aan het dak opgestapeld. Er is die dag nog tot half zes gewerkt als op dinsdag 12 juli 1949 rond half acht 's avonds Van der Schoor op zijn motorfiets over de Provincialeweg van Amsterdam naar Zaandijk rijdt en ter hoogte van het station van Zaandam grote rookwolken ziet. Hij vreest het ergste en spoedt zich onmiddellijk naar de locatie. Daar aangekomen kan hij alleen nog maar toezien hoe een felle brand zijn opslag bij De Phenix in de as legt. Ook de burgemeester is met twee wethouders reeds ter plaatse om de blussingswerkzaamheden van het gemeentelijke bezit te aanschouwen. De opslagplaats, die gedeeltelijk van hout is, is totaal uitgebrand en de opgeslagen vaten zijn eveneens in vlammen opgegaan of hebben waterschade. De volgende dag wordt de brand uitgebreid weergegeven in diverse plaatselijke en landelijke kranten. In *De Zaanlander* wijdt de dichter der Zaanstreek, Kees van Zaene, er zelfs een lang gedicht aan, refererend aan speculaties over de oorzaak: 'Toen dan ook de mare rondging/ Dat de Phenix stond in brand/ Dacht waarschijnlijk menig burger: "Ha, nu zijn we uit de brand".' Van het verwoeste gedeelte van De Phenix, het oosterpakhuis, dat Van der Schoor huurt, staat alleen de stenen gevel nog overeind terwijl de inhoud, behoudens de pijpleidingen van een sprinklerinstallatie die niet gewerkt had, vrijwel geheel is vernietigd. Uiteindelijk slaagt de brandweer erin de brand tot de opslagplaats van Z.V.B.H. te beperken. De totale schade aan gebouw en inhoud bedraagt zo'n f 40.000,-. Voor eigenaar Van der Schoor zal de poëzie van Kees van Zaene dan ook weinig troostend hebben gewerkt als deze dicht: 'Wel gingen de bijgebouwen, maar de Phenix bleef behouwen.' De brand zou zijn veroorzaakt door een sigaret. Zowel de gemeente als Van der Schoor was verzekerd.

Verhuizing naar Rotterdam

De zaken van Z.V.B.H. groeien eind jaren vijftig mee met de nationale en internationale economische welvaart. Tussen de bedrijven door richt Van der Schoor in 1953 nog de Export Centrale Verenigde Nederlandse Vatenhandelaren (V.N.V.) op, speciaal voor de im- en export van nieuwe en gebruikte emballage. Weer wat later gaat hij op zoek naar nieuw terrein voor uitbreiding. *De Zaanlander* weet in 1959 al te berichten dat Z.V.B.H. zich in Wormer gaat vestigen, tussen het Zwet en de Zaan, maar een jaar later schrijft zij onder de kop 'Zaans bedrijf gaat zich in Rotterdam vestigen' het volgende: 'Ofschoon de plannen hiertoe in een vergevorderd stadium waren, bleken de door de gemeente opgeworpen bezwaren tegen een industrie nabij het door haar ontworpen bungalow-plan zo groot, dat naar andere mogelijkheden uitgezien moest worden.' De krant noemt de verhuizing een nieuw verlies voor de Zaanstreek, maar dat in Rotterdam op Eemhavenweg 44 een nog in bedrijf zijnde vatenhandel en regeneratiebedrijf kon worden overgenomen. G. van der Schoor van Zaandijk, eigenaar van Z.V.B.H., V.N.V. en Fa. Th. Arp en Zn., richt hiertoe Eurodrums N.V. op 'Hiermee beschikt de heer Van der Schoor thans over een terrein van ca. 20.000 m², buitengewoon geschikt voor een overzichtelijke voorraadvorming en waarop naast een ruim kantoorgebouw en een spooraansluiting aan de zijde van de aanvoerweg, langs de Eemhaven de fabrieksgebouwen zijn met een moderne installatie voor het reconditioneren der drums. De heer G. van der Schoor voert thans reeds de directie te Rotterdam, terwijl de Zaanse zaken geleidelijk aan zullen worden overgebracht en opgenomen in de Eurodrums N.V. De heer D. van der Schoor, die daarna als procuratiehouder eveneens naar Rotterdam vertrekt, is hiermede belast.' Gustaaf van der Schoor woont sinds de verhuizing naar Rotterdam in Barendrecht en overlijdt in 1991. Het bedrijf Eurodrums zit tot 2020 op de Eemhavenweg in Rotterdam.

Logo van Eurodrums aan de Eemhavenweg in Rotterdam.

FOTO FAMILIEARCHIEF VAN DER SCHOOR

Het hoofdkantoor verhuist dan naar de Missouriweg 30 op de Maasvlakte, terwijl op het voormalige bedrijfsterrein nu het distributiecentrum van kranenfabrikant Quooker zit.

Willem Gustaaf Dekker van der Schoor (1958) is de familie-archivaris van het Dekker- en Van der Schoorarchief. Hij is een oomzegger van Gustaaf van der Schoor; diens zus Paulina (1921-2014) was zijn moeder. Zijn vader was Willem Dekker (1918-2011) die via zijn moeder Jentien (1888-1959) een kleinzoon was van kuiper Theodorus Arp. Gustaaf van der Schoor heeft het Van der Schoor-archief opgezet; W.G. Dekker van der Schoor breidde het uit met het Dekker-Archief. ●

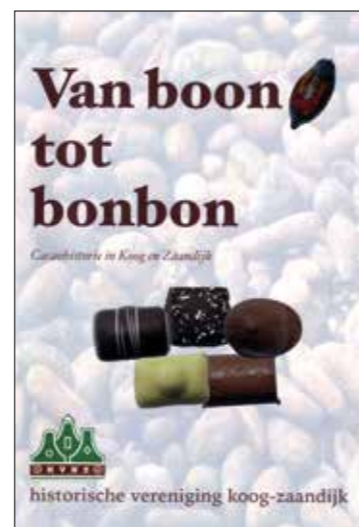
NOTEN

- 1 Logen is het behandelen met een soort 'wasmiddel', oorspronkelijk een sodaoplossing.
- 2 De 'Vooruitgang' was de eerste Nederlandse stoomverfhout-malerij van de Firma Vis en lag direct ten noorden van de rijstpellerij De Phenix. Bron: beeldbank/zaanschemolen.nl

idealen, filosofie en nieuwe inzichten. Ze leven in een zekere welstand en zijn veel in de natuur, wat voor Henny, die aan reuma lijdt, heilzaam is. Na de moeilijke crisisjaren is het bedrijf zo goed als failliet. Vrijdenker Hein is voor de nazi's een tegenstander. In 1934 vlucht hij naar Nederland; hij vindt een huis in Zaandam waar Henny zich met hun dochters bij hem voegt. Hoe moeilijk en vreemd het leven in Zaandam ook is – nauwelijks geld, afhankelijk van wat anderen hun geven – ademt het dagboek ook dankbaarheid dat ze weer in een vrij land leven en voor de fantastische hulpvaardigheid die ze ondervinden. De liefde voor elkaar, ook steeds verwoord in de gedichten, is een drijvende kracht. Zij hebben veel contacten met familie en vrienden in Duitsland en lijden met hen onder de in Duitsland losgebroken hel, waar brand en pogroms woeden. Na het uitbreken van de oorlog worden ook zij in 1942 gedwongen Zaandam te verlaten om in Amsterdam te gaan wonen. Het dagboek beschrijft hoe ze de oorlog overleven, terwijl heel veel van hun vrienden, ook uit Zaandam, worden vermoord in de Holocaust. In haar gedichten verwoordt Henny haar verdriet en heimwee naar het vroegere leven. Na de oorlog zet Hein hun bedrijf Cosmetica- en Parfumbabriek Paree aan de Herengracht 16 in Zaandam voort. Ze blijven wonen in Amsterdam. Henny houdt vanaf 1920 tot in de jaren vijftig het dagboek bij. Annelies Vollmann, kleindochter van Henny en Hein, heeft met het publiceren hiervan en van de gedichten de bewogen geschiedenis van haar bijzondere grootouders vastgelegd. Het is ook een tijdsdocument; het persoonlijke verhaal wordt afgewisseld met beschrijvingen van wat er gebeurde in Duitsland en in de wereld. Hierdoor ontstaat een indringend beeld van het lot van Joden en politieke tegenstanders van het naziregime vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw. (Leonore Olde-Verburg)

Annelies Vollmann, *Sterren in de tijd, De geschiedenis van Henny Stock en Hein Peterson*, Zaandam 2022, ISBN 978-909036160-4, Geïll. 2 delen 364 en 442 blz, samen € 49,95. Bestellen via bestellen@sterrenindetijd.nl

Cacao in Koog en Zandijk
De Werkgroep Cacao van de Historische Vereniging Koog-Zandijk heeft een prachtig en interessant magazine over de Zaanse cacao-industrie en alles wat daarmee samenhangt uitgegeven. Het is verbazingwekkend hoeveel bedrijven, fabrieken, handelaren, toeleveranciers enzovoort bij de productie van cacao zijn betrokken. Nog opvallender is het grote aantal faillissementen, opheffingen, verplaatsingen en fusies, onder andere door molenbranden en slechte economische omstandigheden. Het gebruik van cacao kent een lange geschiedenis. De eerste mensen die de cacao als voedsel ontdekten, waren de Tolteken in Midden- en Zuid-Amerika. In de zeventiende eeuw werd cacao in Nederland verhandeld en schreef Cornelis Bontekoe uit Alkmaar een recept voor cacao-drink. In 1815 vroeg Casparus van Houten uit Amsterdam een vergunning aan voor het oprichten en gebruiken van een 'chocolaafabriek', bij de Directeur van Indirecte Belastingen en in 1828 vroeg zijn zoon een octrooi aan op een verbeterde productiewijze van chocoladepoeder. Daarna ging de ontwikkeling snel en vond er een soort industriële revolutie plaats; de oude krachtbronnen wind-, water- en paardenkracht werden vervangen door de stoommachine en de fabriek(jes) schoten als paddenstoelen uit de grond. De auteurs geven eerst wat wetenswaardigheden over de oorsprong en de verwerking van de cacao-boon. Vervolgens komt er een zeer uitgebreid

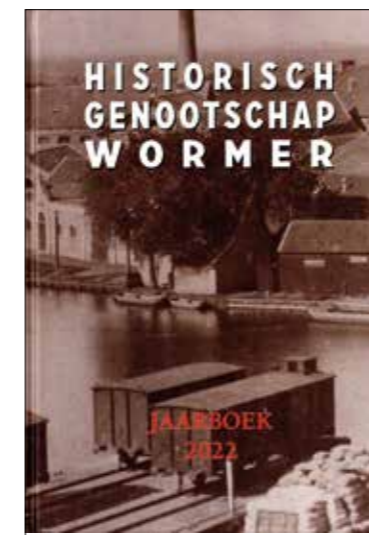

overzicht van de verschillende cacao-fabrieken die zich in de Zaanstreek vestigden. Zoals hier gebruikelijk gingen wonen en werken op één plek prima samen, vonden de fabrikanten. Dat zie je nog steeds in Zaandam. Vaak werd de fabriek aan hun huis vastgebouwd met alle overlast van dien, iets waar de burens niet altijd even blij mee waren. Op een handig kaartje achterin is dit goed te zien. De afwisseling van de fabrieksgeschiedenissen met een aantal anekdotes maakt het geheel prettig leesbaar. Zo gaat men in op de 'Koger losse ploeg' en het Belastingoproer in Zandijk. Een en ander is rijk voorzien van oude foto's, etiketten en reclames. De schrijvers van dit magazine verdienen veel respect voor hun gedegen speurwerk in archieven en beeldbanken, waarbij ook geluisterd werd naar adviezen van kenners. (Bert Niesen)

Thijs de Gooier e.a., *Van boon tot bonbon: Cacaohistorie in Koog en Zandijk*, Koog Zandijk Historische Vereniging Koog-Zandijk 2022
geen ISBN Geïll. 63 blz. € 7,00.

Jaarboek Wormer

Ook in 2022 gaf het Historisch Genootschap Wormer een jaarboek uit, en het is net als zijn voorgangers weer mooi verzorgd met tal van onderwerpen. In zeven hoofdstukken komen verhalen langs over industrieel erfgoed, twee Wormer families, Aker en Wakker, de tachtigjarige oorlog en de kerken in Jisp en Wormer. Het openingsartikel van Jur Kingma gaat over 'Het industrieel

erfgoed van de globalisering'. Niet gemakkelijk te lezen vanwege de vele namen, jaartallen en technische details, maar het geeft een goed overzicht van de ontwikkeling van de stoommachine die langzaam de windkracht kwam vervangen in de rijstpellerij. Daardoor werd de markt mondiaal: grote hoeveelheden rijst werden ingevoerd vanuit Amerika en Indië. In West-Grafdijk en Zaandam waren zeehavens waar de goederen konden worden overgeslagen. De redactie stelt dat we 'in dit jaarboek vaak in de kerk zitten'. En dat klopt. We lezen over een dronken dominee die zijn alcoholisme hardnekkig ontkent en zich pas na veel gedoe naar elders laat beroepen (waar het ook niet goed gaat). Een grafsteen in de Jisper kerk met de familienaam Aker is reden voor een stamboomonderzoek en de 'echte' Wormer familie Wakker is sterk betrokken bij de gereformeerde kerk. Daarnaast een stuk over de kerk van Jisp, waar men in 1435 een zelfstandige parochie oprichtte die tot 1557 katholiek bleef, maar daarna in hervormde handen kwam.

Twee artikelen rond de tachtigjarige oorlog. Eén speelt ervoor: de beeldenstorm in Jisp, niet meer dan een vermelding in boeken van Soeteboom, maar hier krijgen we een mooi beeld van de aanloop naar de oorlog in onze streek. Het tweede stuk speelt bijna 400 jaar later en gaat over de herdenking van de Vrede van Münster (1648) in Wormer. Die had nogal wat voeten in de aarde. Kortom, dit jaarboek is een bundel met veel variatie. (Herman Olde)

Jaarboek 2022 Historisch Genootschap Wormer 2022 Wormerveer 2022 ISSN 1876-2670 Geïll. 140 blz. € 20 te bestellen via jaarboek@genootschapwormer.nl
Voorgaande delen zijn nog te koop via www.genootschapwormer.nl.

Het Hanenpad in Zaandam

Oud-bewoner Gerrie Hulsing heeft zijn jeugdherinneringen op papier gezet en kijkt met een flinke dosis nostalgie terug op het buurtje waar hij vroeger woonde. Het Hanenpad is volgens hem een van de oudste paden van Zaandam. Het ligt in Oostzaandam bij de Zuiddijk en begint bij de Hanenpadsluis.

Toen het padreglement in 1713 werd vastgesteld bestond het al een tijd. Aan de hand van archiefbronnen en andere informatie schetst Hulsing per huis een beeld van de bewoners voor zover ze teruggevonden konden worden tot nu. Zijn beeld van de buurt lijkt op hoe Amsterdammers dat ook kunnen hebben van de Jordaan: zo sprak je burens niet aan met meneer of mevrouw, maar je noemde ze oom of tante. Verder bevat het boek veel jeugdbelevissen en verhalen over het pad en is het, zoals Hulsing zelf aangeeft, een tijdsbeeld voor iemand van zijn leeftijd. Verdwenen beroepen, verdwenen huizen en omdat er nauwelijks autoverkeer was, veel ruimte om te spelen. En dat allemaal gelardeerd met veel foto's en andere illustraties die met elkaar een mooi beeld tonen van het leven in zo'n buurtje. Hulsing meldt dat hij veel tijd heeft gestoken in het maken van het boek. Jammer dat er bij deze sympathieke uitgave niet wat meer tijd kon worden besteed aan de weergave van de foto's. Die had her en der wel wat scherper gekund. Voor de (oud-) buurtbewoners van boven de vijftig is een boek als dit zeker een feest van herkenning. (Rob Lengers)

Gerrie Hulsing, *Het Zaanse Hanenpad en haar bewoners. Een historisch overzicht en tijdsbeeld*. Zaandam Uitgeverij Op den Vinken 2022 Geen ISBN Geïll. 205 blz. € 18,50. ●

NIEUWE BOEKEN

De keuze van Zaanse Erfgoed

Sterren in de tijd, het dagboek van Henny Stock

In 1919 kregen Henny Stock en Hein Peterson van een vriend een boek met zevenhonderd onbeschreven pagina's, om daarin het verhaal van hun bijzondere liefde te schrijven. Hij noemde hen een ontmoeting van twee sterren. Henny Stock wordt in 1888 geboren in Hamburg, in een liberaal-joods gezin. Zij wordt schrijfster en dichteres, is overtuigd vegetariër en heeft veel affiniteit met de natuur. Het feminisme inspireert haar. Hein Peterson wordt geboren in 1895 in Fahrenkrug, 50 km ten noorden van Hamburg. Zijn vader is paardenfokker en veehouder. Hij studeert medicijnen, literatuur, filosofie en scheikunde en is pacifist. Henny en Hein trouwen in 1920. Ze krijgen twee dochters. Hein begint een fabriek in natuurlijke cosmetica en reformartikelen en geeft een tijdschrift uit over zijn grote

ERFGOEDNIEUWS

Platformoverleg en Bredenhofprijs 2023

Platform Overleg Zaanse Erfgoedorganisaties

Op 18 januari vond het jaarlijks Platform-overleg Zaanse Erfgoedorganisaties plaats onder voorzitterschap van Peter Tange, voorzitter van de Vereniging Zaanse Erfgoed, initiator van dit overleg. In het platform zijn zowel vrijwillige, als ambtelijke en professionele erfgoedorganisaties vertegenwoordigd.

Aanwezig waren: Vereniging De Zaanse Molen, het Zaanse Museum, de Historische Vereniging Koog-Zaandijk, Stichting Historisch Wormer, Historisch Genootschap Wormer, Historische Vereniging Westzaan, de Bredenhof Stichting, de Historische Commissie Zaanse Schans, Vereniging Historisch Zaandam, Stichting Uitgeverij Noord-Holland, Honig Breethuis, Stichting Monet en het Gemeentearchief Zaanstad, met in totaal ongeveer veertig mensen. Speciale gast was Natasja Groothuismink, wethouder van onder meer monumenten en erfgoed. De nadruk lag op de eerstkomende erfgoedactiviteit: de Geschiedenismarkt en daarna middels een rondvraag een blik op geplande en mogelijke (gezamenlijke) erfgoedactiviteiten dit jaar en in 2024, in het kader van 50 jaar gemeente Zaanstad.

Het Gemeentearchief Zaanstad is de initiator van de eerste Geschiedenismarkt op 18 maart 2023 in de Bullekerk, ditmaal in samenwerking met de Bredenhof Stichting. Veel erfgoedorganisaties presenteren zich daar en er zijn workshops zoals over hoe een subsidieaanvraag op te stellen, een erfgoedboek uit te geven en een podcast te maken. Om verwarring en onbedoelde dublures te voorkomen is met algemene instemming besloten om de al bestaande Zaanse Erfgoedmarkt vanaf 2024 tweejaarlijks te organiseren en in de tussenjaren een Geschiedenismarkt.

Houten woonhuis Krommeniedijk 181 in Krommenie. FOTO JAN PIET BLOEM

Of de Erfgoedmarkt te combineren is met activiteiten in het kader van 50 jaar Zaanstad wordt overwogen. Alle organisaties hebben de nodige plannen voor activiteiten en uitgaven; het zou goed zijn als er een gezamenlijke Zaanse erfgoedwebsite zou komen waarop dat allemaal is te vinden. Peter Tange neemt hiervoor contact op met Hessel Kraaij, die al een erfgoeden cultuur-agendawebsite heeft. Voorwaarden: een actueel adressenbestand, de intentie van alle partners om periodiek bijdragen te leveren voor de inhoud en de agenda. Er moeten een redactie komen, een beheerder/webmaster en moderator. Uiteraard moeten er linkjes op staan naar de websites van de erfgoedorganisaties en liefst ook een koppeling naar de ZaanWiki.

Het gemeentearchief neemt het beheer over de ZaanWiki over van Jan Lapère, die zijn activiteiten om gezondheidsredenen moet stopzetten. De wethouder stelt voor een projectgroep op te zetten om samen met de erfgoedorganisaties een feestelijk programma te organiseren ter viering van 50 jaar Zaanstad in 2024. Daarin wil de gemeente ook graag aandacht voor 450 jaar 'Pinksterdrie', oftewel het Zaanse Ontzet van de Spanjaarden. Advies uit de zaal: begin nu al met een website Zaanstad 50 jaar, waar alle activiteiten

staan vermeld en verenigingen hun bijdragen kunnen leveren. Denk vooral ook aan het onderwijs. Er is behoefte om vaker dan eens per jaar bij elkaar te komen. Besloten wordt om tweemaal per jaar een bijeenkomst te organiseren. De eerstvolgende datum wordt nader bekend gemaakt. Wethouder Natasja Groothuismink merkte ter afronding op deze bijeenkomst als zeer nuttig te hebben ervaren. Het onderwerp 'podcast' past volgens haar in deze tijd. Ze wil erover meedenken. Ze nodigt de organisaties uit mee te werken aan de Open Monumentendag. Dit jaar is het thema: Levend Erfgoed.

Voordracht 2022-2023 bedreigde panden

Het contact met de gemeente over erfgoedzaken is periodiek en constructief. Jaarlijks draagt de Vereniging Zaanse Erfgoed aan de gemeente Zaanstad een lijst voor ter bescherming van tien voor de streek waardevolle panden of ensembles. Dit zijn panden die nog geen beschermd status hebben als gemeentelijk, provinciaal of rijksmonument. Die status zorgt ervoor dat eigenaren en toekomstige eigenaren

Houten pakhuis Visser, J.J. Allanstraat 384 in Westzaan. FOTO JAN PIET BLOEM

hun pand niet zonder gesprek met de gemeente kunnen slopen of onherstelbaar veranderen. De afspraak met de gemeente is vastgelegd in het document 'samenwerkingsovereenkomst'. Die voordrachtslijst is het resultaat van samenwerking tussen de verschillende lokale erfgoedorganisaties, die de panden – vaak na constatering van wijzigingen of verval – melden bij onze werkgroep ADM (Advies, Documentatie en Meldpunt), geselecteerd uit de zogenoemde meldpunlijst 'potentieel te beschermen objecten'. Vaak zijn de panden onderdeel van een bouwkundig historisch ensemble en zouden ze moeten vallen onder de noemer 'beschermd dorpsgezicht', maar die procedures zijn complex en kennen lange looptijden. Afspraak met de gemeente is dat jaarlijks tien objecten worden voorgedragen, met een of meerdere reserves. In het werkjaar 2022-2023 zijn twaalf objecten voorgedragen met historische waardebeschrijvingen, een toelichting en motivatie. Zodra de voordracht is ontvangen bij de gemeente Zaanstad, bestudeert zij die zowel intern als met externe adviseurs, bijvoorbeeld van Mooi Noord-Holland. Daarna worden ook

de eigenaren geïnformeerd over het voornemen om onderzoek te doen en de panden mogelijk via een advies van AWMZ (Adviescommissie Welstand en Monumenten Zaanstad) middels een collegebesluit te beschermen: het aanwijzingsbesluit. Enkele voorgedragen panden ter illustratie:

- Woonhuis Krommeniedijk 181 in Krommenie, oorspronkelijk gebouwd als boerenbedoening in 1662, na diverse eigenaarswisselingen door de regenten van Krommenie gekocht in 1767 en tot school verbouwd tot 1874, daarna weer een woonfunctie. Maakt deel uit van een historisch ensemble rondom het kerkje van Krommeniedijk.
- Het bedrijfspand aan de Westzijde, hoek Stationsstraat in Zaandam: een winkelpand van drie verdiepingen met grootstedelijke allure uit 1898 van Gebr. Bischoff.
- Het houten pakhuis Visser in Westzaan met ensemblewaarde en onderdeel van beschermd dorpsgezicht, in slechte staat verkerend. Toekomstige eigenaren willen het pand behouden.

Winkelpand Westzijde hoek Stationsstraat in Zaandam. FOTO WIM DE JONG

Bredenhof Geschiedenisprijs

Op 18 maart is de Bredenhof Geschiedenisprijs 2023 uitgereikt. Uit de publicaties op het terrein van de Zaanse geschiedenis uit 2021 en 2022 waren genomineerd:

- **Hans Boot** *De Zaanse losse ploegen: een zoektocht naar hun (voor) geschiedenis*. Een serie in 37 delen Solidariteit Webzine 2020-2021;
- **Henk Heijnen** *De schilders van de Zaan* Zwolle WBooks 2022;
- **Margreet van der Hut** *De drie gekroonde hamers: geschiedenis van een Zaanse smederij 1676-2022* Zaandijk Casae 2021;
- **Adrienne Quarles van Ufford** *Het geheim van Holland: werken, leren, leven op het Hembrugterrein* Wormer Stichting Uitgeverij Noord-Holland;
- **Erik Schaap** *De verraadster: Franci Siffels, de verzetsvrouw die overliep* Amsterdam Alfabet uitgevers 2022.

De Bredenhof Geschiedenisprijs 2023 is gegaan naar Erik Schaap voor zijn boek: *De verraadster: Franci Siffels, de verzetsvrouw die overliep*. Dit jaar is ook een oeuverprijs toegekend en wel aan Jur Kingma. ●

IN MEMORIAM RON KIBURG

Bij het afscheid van Ron Kiburg in de stampvolle aula van het crematorium te Zaandam op 27 december 2022 begon Peter Tange zijn toespraak met de woorden: 'Er is een Zaandammer heengegaan.' Terecht. Rons verdiensten voor de Zaanse gemeenschap in het algemeen en voor het Zaanse erfgoed in het bijzonder waren groot. Vooral op het terrein van volkshuisvesting heeft hij zich in zijn jongere jaren zeer ingespannen om de mensen met wat minder kansen op de woningmarkt te laten meetellen. Hij was een van de oprichters van jongerenhuisvestingsvereniging Brave Hendrik VIII. Die hield in de jaren zeventig onder zijn inspiratie de vinger goed aan de pols bij het woningbouw- en huisvestingsbeleid van de gemeente Zaandam. Eind jaren zeventig richtte de gemeente de 'Stuurgroep Huisvesting Alleenstaanden en Tweepersoonshuishoudens' op. Ron werd gevraagd om daar de

Ron Kiburg op jongere leeftijd.

FOTO ARNOLD RUYSS

secretaris van te zijn. Natuurlijk bleef hij tegelijkertijd actief lid van Brave Hendrik. Daarmee leek zijn positie een beetje dubbel te worden, maar Ron hield dat goed in de hand. Later werd hij consultant Volkshuisvesting bij het Ondersteuningsinstituut om ten slotte als zzp'er met zijn eigen Woonwinkel & Bouwbureau menige huurdersvereniging bij te staan in het overleg met woningbouwcorporaties en de gemeente. Als vanzelf kwam intussen ook het Zaanse erfgoed op zijn pad en in 2014 werd hij bestuurslid van onze vereniging. Van 2017 tot 2020 was Ron onze voorzitter, wat hemzelf betrof nadrukkelijk met de kwalificatie 'interim'. Hij zag het als zijn taak te zoeken naar een 'echte kanjer' voor het voorzitterschap. Die vond hij in Peter Tange, maar we kunnen gerust zeggen dat hij zelf zich intussen ook had ontpopt als een echte kanjer.

Zijn verdiensten zijn onder andere:

- De Jonge Prins weten te behouden als rijksmonument;
- symposia en inspraakacties organiseren rond de arbeiderswijken van begin 1900;
- initiatief voor een vaste ligplaats voor de Shtandart;
- lezingen over de Zaanse scheepvaart-geschiedenis;
- inspreken bij Zaanstad Beraad inzake vele erfgoedonderwerpen;
- landelijke prijs voor de Zandijker kerk binnenhalen;
- Zaanse pophistorie leven ingeblazen met gemeentearchief en Rob Hendriks.

Het van de grond krijgen van de – inmiddels niet meer weg te denken – vereniging Historisch Zaandam was zonder zijn grote stuwkracht nooit gelukt.

Benoeming tot Lid van Verdienste van Vereniging Zaans Erfgoed.

FOTO RUUD VAN RITBERGEN

Medebestuurleden waardeerden Ron als bedachtzaam en krachtig handelend mens. Hij was streng waar het de naleving van statuten betrof, maar dat kwam de vereniging louter ten goede. Ron Kiburg kreeg op 30 oktober 2021 de zilveren speld van Zaans Erfgoed opgespeld als lid van verdienste. Na zijn aftreden als bestuurslid bleef hij de kartrekker van de werkgroep Maritiem van de vereniging en spande hij zich in om de gemeente enthousiast te krijgen voor de inrichting van een historische haven met scheepswerf in het centrum van het oude Zaandam. Tot nu toe is dat niet gelukt, maar de werkgroep Maritiem blijft trouw aan zijn erfenis in dezen. De laatste bijeenkomst van de werkgroep waar Ron bij was, november vorig jaar, had een feestelijk tintje. Ron heeft toen – samen met Jacob Reitsma, Eelco van Aartsen en Harry Molenaar – eindelijk de fles rum soldaat gemaakt, die zij vorig jaar hadden gekregen van kapitein Vladimir Martous van de Shtandart. Het was zijn dank voor de enorme support die hij van deze mensen had gekregen. Jacob roemde bij de uitreiking van de zilveren speld aan Ron diens grote verdienste – als bestuurder, navigator, communicator en motivator was hij iemand die goed koers wist te houden. Wij zullen Ron bijzonder missen. ●

Floris KEUKENS

Proef het verschil

keller schiiller.

pronorm

next125

Shoppingcenter Noorderveld Wormerveer floriskeukens.nl

DE GLAZEN PAUW

De Glazen Pauw

- vervaardigen en renoveren van glas-in-lood
- specialist in Monumentenglas
- verkoop van materialen
- exclusieve cadeauwinkel

www.deglazenpauw.nl

Zaanweg 60, 1521 DM Wormerveer Email: info@deglazenpauw.nl

t: 075 6873896 06 51149285

RESTAURATIE RENOVATIE ONDERHOUD INTERIEUR

R. Jonker

RESTAURATIE EN MOLENONDERHOUD

Assendelft T 06-10036000
info@jonkerrestauratiewerken.nl
www.jonkerrestauratiewerken.nl

DUIJN BLOEM VOSS

ADVOCATEN - ZAANDAM

Burcht 11
 1501 BA Zaandam
 T 075 - 6353831
 E info@dbv-advocaten.nl

KRONIEK

November 2022 tot en met januari 2023. Samengesteld uit Noordhollands Dagblad

Dorpsvlag Koog aan de Zaan

Het plan van Ruben Bakker voor een dorpsvlag voor Koog aan de Zaan wordt serieus bekeken door de gemeente. Wethouder Natasja Groothuismink heeft de 13-jarige scholier uit Zaandam uitgenodigd voor een gesprek om zijn plan nader toe te lichten. Stadsarchivaris Frans Hoving is daar dan ook bij aanwezig. 'De wethouder wil graag van mij weten hoe een dorpsvlag precies officieel gemaakt wordt en hoe we ervoor zorgen dat de vlag ook historisch correct is. Ik ga nu voor haar een advies schrijven, dus het zal nog wel even duren voordat je een definitief antwoord krijgt', schrijft Hoving aan Ruben. 5 NOVEMBER

Sinterklaasmuseum

Je komt ze weinig tegen: musea die maar vijf dagen per jaar geopend zijn en dan meteen honderden bezoekers trekken.

Sinterklaasmuseum in Westzaan.

Het Sinterklaasmuseum in Westzaan is er zo een. Ook niet verwonderlijk. Want als je er in de week voor het Sinterklaasfeest langsgaat, kun je er niet omheen. De rest van het jaar prijkt een bord boven de schuur waarop staat dat er een museum in schuilgaat. Deze dagen word je direct begroet met sinterklaasmuziek, een pietenpop en een nagemaakt bakkerijtje voor de gevel van het woonhuis. Want, oh ja, je betreedt een particuliere tuin, maar dat heb je door de hele entourage helemaal niet in de gaten. De schuur is volgestouwd met affiches, boeken, platen, replica's van kunstwerken (naast Anton Pieck ook Herman Brood) en een beamer die zwart-witbeelden van een intocht vertoont. Achter houten glasroeden zijn de vitrines zorgvuldig opgebouwd. Dat is niet voor niets, zo laat eigenaar Markjan Fraij (55, sinterklaasstropdas en klompen) weten. 'Die sfeer van vroeger, toen was het natuurlijk enkelglas, hoort bij sinterklaas.' Het houten huis aan het Zuideinde wordt nu door Fraij zelf bewoond, vroeger woonden zijn grootouders er, toen dus nog met enkelglas. 10 DECEMBER

Toekenning kanjersubsidies

Voor de verbouwing van het voormalige volksbadhuis aan de Parkstraat in Zaandam, het behoud van de hooihuisboerderij aan de Communicatieweg Oost in Assendelft en de instandhouding van de Vermaning aan de Zaanweg in Wormerveer stelt de gemeente Zaanstad

Voormalig volksbadhuis aan de Parkstraat in Zaandam.

geld beschikbaar. De zogeheten Kanjer-subsidie van € 50.000,- ging vorig jaar naar het herstel van de vier houten arbeiderswoningen aan de Westzijde in Zaandam. Een project van Stadsherstel, dat nog altijd gaande is. 10 DECEMBER

Eerste Jaap Schipper-lezing

Auteurs Pablo van der Lugt en Atto Harsta praten woensdagavond vrienden van architectuurplatform Babel bij over de laatste ontwikkelingen in de houtbouw. Zij doen dit bij de eerste Jaap Schipper-lezing, een eerbetoon aan architect Jaap Schipper (1915-2010), die van grote waarde is geweest voor de Zaanstreek. Zo speelde hij een bepalende rol in de oprichting en de bouw van de Zaanse Schans. 'Door zijn inzet is de Zaanse houtbouw zichtbaar gebleven', constateert Babel. 13 DECEMBER

Glas in lood – Garage Zwart

Het glas-in-loodraam ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van garage Zwart in 1947 moet een plekje krijgen in het Zaans Museum. Het gedenkraam verdient een betere zichtbaarheid dan aan een 'dode wand' in de showroom, vindt vestigingsmanager Axel Geijtebeek. Het glas-in-loodraam vertelt de ontstaansgeschiedenis van garage Zwart en de ontwikkeling die het bedrijf heeft doorgemaakt. Het gedenkraam werd aangeboden door het gezamenlijke personeel, zo staat in het glas in lood geschreven. 21 DECEMBER

De oude begraafplaats in Oostzaan.

Begraafplaats Oostzaan

Na jarenlange discussies ligt er dan eindelijk een plan van aanpak voor het oudste deel van de begraafplaats in Oostzaan. Een deel van de graven wordt geruimd en de andere grafstenen worden opgeknapt. Ook komen er meer banken

Het glas-in-loodraam van garage Zwart.

en groen. Dit plan wordt op 19 januari besproken in de raadscommissie. Daarna moet de gemeenteraad nog akkoord gaan. 3 JANUARI

Wilhelminapark 125 jaar

Het is een van de weinige private parken in Nederland, het Wilhelminapark in Wormerveer. Zondag wordt de aftrap gegeven voor de viering van het 125-jarig bestaan. Het is de start van een jubeljaar met veel activiteiten en een inzameling voor een nieuw horecagebouw. 6 JANUARI

Gevelsteen ligt te wachten

De gevelsteen die in de tuin bij het Honig Breethuis lag, ligt nu, gerestaureerd en wel, bij de Beschuitstoren in Wormer. En dat blijft voorlopig nog zo. Al hoort de Bartelsluis de eindbestemming te zijn. Dat laatste is althans de vurige wens van het Historisch Genootschap Wormer. Dat heeft de gemeente Wormerland er een brief over gestuurd. Want de Beschuitstoren is zelf weliswaar van grote historische betekenis voor Wormer en Jisp, vanwege de vele beschuitbakerijen die hier ooit waren gevestigd, maar deze steen hoort daar niet. Die komt uit de Bartelsluis in de gelijknamige buurtschap in de Engewormer, op de fietsroute tussen de Wijdewormer en Wormer. Probleem is: die Bartelsluis moet eerst zelf nog worden gerestaureerd, voordat de steen daar z'n plek kan krijgen. 'Over restauratie van de sluis wordt al jaren gesproken', zegt Arthur van Haarlem, secretaris van het Historisch Genootschap Wormer. 'De steen moet uiteindelijk teruggeplaatst worden in

Ingang Zaanweg van het Wilhelminapark.

Tijdelijke plek van de gevelsteen bij de Beschuitstoren.

de wand van de sluis. We roepen het college en de gemeenteraad op nu daadwerkelijk iets aan die in verval geraakte sluis te doen. Het gaat om een mooie en historische plek in onze gemeente.' 18 JANUARI

Terp gevonden

Bij een booronderzoek in Westzaan stuitte medewerkers van Archeologenbureau Argo op een complete terp uit de middeleeuwen, een kunstmatige heuvel waarop men vroeger huizen bouwde om veilig te zijn voor overstromingen. 'Bij de boring zijn we gestuit op een weggezakte terp die tussen 1100 en 1300 moet zijn gebouwd', zegt de Zaanse gemeentelijk archeoloog Piet Kleij. Het gaat om een van de vroegste sporen van bewoning in wat later Westzaan is gaan heten', aldus Kleij. 'Dat was de periode waarin de

Zaanstreek werd ontgonnen. Het gebied was vroeger een drassig veenmoeras, maar dat wisten de latere bewoners droog te maken door sloten te graven. Er kwam een dijk, waar nu de J.J. Allanstraat en het Zuideinde liggen. Langs die dijk bouwde men allerlei terpen, waaronder de terp die we nu hebben ontdekt.' In Westzaan zijn er volgens Kleij nog niet zo veel archeologische ontdekkingen gedaan. De ontdekking van deze middeleeuwse terp kan ons iets vertellen over de plek waar Westzaan ooit is ontstaan. 'Het zou kunnen dat ze in het zuiden zijn begonnen en noordelijker zijn gegaan. Om dat te weten te komen moeten we meer opgravingen doen. Langs het lint van Westzaan liggen waarschijnlijk veel meer van dit soort terpen.' 24 JANUARI

Monetmuurschilderingen

Als het aan Piotr Baczynski en Maciej Gadek ligt, dan is hun Street Art Route met alle 25 Zaanse Monet-schilderijen eind dit jaar compleet. Dit weekend maakten ze de vierde muurschildering: De Voorzaan en de Westerhem in de doorsteek van de Zuiddijk naar de Touwslagersstraat in Zaandam. Nee, het is niet De Voorzaan en de Westerhem die in het Zaanse Museum hangt. De Franse impressionist maakte er drie tijdens zijn bezoek aan de Zaanstreek in 1871. Zaandammer Maciej en Piotr uit Zeist gebruikten de eerste versie als inspiratie. Die hangt in het Musée Marmottan in Parijs. 'Voor Monet was het een soort oefening.

Impressie van Monets Voorzaan en Westerhem aan de Touwslagerstraat.

Hij was niet helemaal af, de hoeken zijn niet afgewerkt', zegt Piotr. Zoals gebruikelijk geeft hij een eigen twist aan het origineel en voegde er de William Pontbrug aan toe. Het tweetal maakt deze muurschildering gratis en gebruikt verfresten van eerdere projecten. 'Dit is ons cadeau aan de bewoners van Zaandam-Zuid en vooral aan Simone Ronchetti van stichting Monet. Vanwege haar inzet en hulp bij het tot stand komen van ons Street Art Project; ze heeft bijvoorbeeld subsidie binnengehaald.' 30 JANUARI ●

Twee miljoen

Het was natuurlijk een schitterende winterdag, zaterdag. Drukker dan verwacht, bevestigt directeur van de Zaanse Schans, Maarten van der Meer. Het lijkt de voorbode van opnieuw ouderwetse drukte op de Schans. 'Het kan dit jaar zomaar richting de twee miljoen bezoekers gaan.' Met daardoor een toenemende kans op zakkenrollers. 'We leren medewerkers om daarop te letten.' 30 JANUARI

TEKST WIETSKES VAN SOEST

Nieuws van toen

Prins Hendrik opent het Molenmuseum

Op donderdag 24 mei 1928 opende prins Hendrik het 'Eerste Nederlandsche (Binnen-)Molenmuseum' te Koog aan de Zaan. Het museum pand, 'Het huis met de ijzeren brug', stond oorspronkelijk aan de Hoogstraat, maar was verplaatst vanwege de aanleg van het wandelpark. Het programma omvatte de ontvangst van de prins met zijn gevolg in de raadszaal van het gemeentehuis, een bezoek aan de hervormde kerk, een 'noenmaal' ten huize van de burgemeester, de openingsplechtigheid, een rondvaart op de Zaan met het motorjacht Sally van M. de Wit, een filmvertoning in De Waakzaamheid en een rondleiding bij de N.V. Oliefabrieken T. Duyvis Jz. De historische dag werd besloten met een diner ten huize van de directeur van de oliefabriek.

DE ZAAANLANDER 24 MEI 1928 ●

Een aantal hooggeplaatsten poseert voor het zojuist geopende Molenmuseum. Centraal prins Hendrik met bolhoed, naast hem burgemeester W.F.G.L. Driessen en links de voorzitter van De Zaanse Molen.

GAZ 82_01735

Wij steunen
het Zaanse erfgoed

Notariskantoor
Ten Brinke

staphorsius
kunstgalerie en lijstenmakerij

J.J. Allanstraat 287b | 1551 RG Westzaan | www.staphorsius.nl

Hooysschuur
architecten & adviseurs

www.hooysschuur.nl

HELLINGMAN & ZN.
VOOR ELKE FORM VAN PERSONENVERVOER

edwin winkelaar
grafisch ontwerper bno
zaandijk • www.edwinwinkelaar.nl

nunc
architecten
Ankersmidplein 2 • 1506 CK • Zaandam
T 075-6162421 • info@nunc.nl • www.nunc.nl

Wij organiseren verschillende activiteiten in de natuur en zetten ons al jaren in voor het behoud van het Wormeren Jisperveld. Gedurende het hele seizoen organiseren wij vaartochten door de kronkelige slootjes en kunt u genieten van de unieke vegetatie, prachtige uitzichten en vele soorten vogels. Bekijk het hele programma op bezoekerscentrumpoelboerderij.nl/overzicht-vaartochten.

AGENDA

Een selectie van erfgoedactiviteiten en klassieke concerten in het tweede kwartaal 2023.

ERFGOED

Werkgroep Open Joodse Huizen en Huizen van Verzet

22 april: openstelling van vijftien Zaanse huizen met in elk daarvan een spreker die het verhaal van onderduik en verzet vertelt, soms nog uit eigen herinnering of uit die van voorouders. Voor adressen en bezoektijden kijkt u op OPENJOODSEHUIZEN.NL/

Stichting De Poelboerderij

Zondag 23 april 10.30 tot 15.00 uur: planten- en stekkendag Tijdens deze 'botanische' dag kunt u tuin- en moesplanten, kamerplanten en cactussen ruilen en kopen. Stichting De Poelboerderij is een 'selfsupporting' vrijwilligersorganisatie.

De Historische Vereniging Wormerveer houdt de volgende School-FotoKijkDagen:

25 april: Saenredam College – Trias College – Bertrand Russel – Pascal afdelingen Wormerveer.
30 mei: vso ivvo – vso soelam en vglo Prof. Kohnstamschool. Steeds van 10.00 tot 16.00 uur in ons archief in de Steijnstraat, rechts naast nr. 2, de achteringang van AlphaBed van Zaanweg 124. Kunt u niet op deze dagen langskomen, maakt u dan een afspraak voor een andere dag via archivaris@hvwormerveer.nl of 06-42046954.

Het plafond en de vrouwengalerij van de Zaanse synagoge.

Vereniging Historisch Zaandam

De vereniging Historisch Zaandam heeft haar domicilie tegenwoordig in het buurtcentrum De Bovenkruier, Drielse Wetering 49 in Zaandam (Kalf). Zij is daar elke maandagmiddag van 14.00 tot 16.00 uur bereikbaar. Elke laatste maandag van de maand is er een 'historisch café'. Kijk voor het programma op de website HISTORISCH-ZAANDAM.NL

Synagoge Zaandam

De Zaanse Synagoge op de Gedempte Gracht 40 in Zaandam is niet echt opvallend; al jaren is in het pand een KPN-winkel gevestigd. Toch is het de moeite waard om er even binnen te stappen. Niet om een mobieltje aan te schaffen, maar om de doorlopende tentoonstelling te bekijken. Te zien zijn afbeeldingen van voorwerpen uit de Zaanse synagoge en het volledig gerestaureerde en in originele kleur teruggebrachte plafond alsmede de vrouwengalerij. Ook treft u er afbeeldingen van het gebouw door de jaren heen. Ter plekke kunt u een boekje meenemen waarin de geschiedenis

Monet in een lucifersdoosje.

van het gebouw en de Zaanse-Joodse gemeenschap beknopt worden beschreven. De expositie is doorlopend te bezoeken tijdens de openingstijden van de KPN-winkel.

Kerkje van Krommeniedijk

Open elke derde zondag van de maand, 13.00 tot 16.00 uur. De huidige kerk is in 1755 gebouwd op de restanten van oudere kerken. Vrijwilligers van de Stichting Beheer Hervormde Kerk te Krommeniedijk vertellen u er graag meer over. Een mooi doel voor een zondags fietstochtje. In mei en juni exposeert Daniël Haans, lid van de Tengel-schildersgroep, in de kerk. U bent dan van harte welkom.

KERKVANKROMMENIEDIJK.NL

Stichting Monet in Zaandam

De Stichting Monet in Zaandam organiseert activiteiten, waaronder verfwandelingen. Marene Kok van Gids aan de Zaan loopt met u in twee uur over de Oostzijde en de Westzijde in Zaandam met als centraal onderwerp Verf. Daarna brengt u een bezoek aan het Monethuis, Oostzijde 221 en kunt u onder leiding van Ursulien van Berge-Bakkum zelf een Monetje maken in het MonetAtelier. Kijk voor de data, de verschillende onderdelen van het arrangement en de prijzen op de website monetinzandam.nl/shop/monet-creatief-arrangement/ Daarnaast zijn er in het MonetAtelier, Westzijde 14d in Zaandam, twee extra tentoonstellingen:

Van 31 maart t/m 30 april tonen Frits en Wini Schuster Monet gerelateerde miniatures in een luciferdoosje (schaal 1:75) en een lagerschoolklas anno jaren vijftig (schaal 1:12).

Van 5 t/m 28 mei exposeert Günhan Etker bloemen, geïnspireerd door de werken van Monet. De stijl is een mengvorm van impressionisme en abstract expressionisme. De techniek is tekenend schilderen met olieverf, acryl en oliepastel. Openingstijden MonetAtelier vrijdag t/m zondag van 12.00 tot 16.45 uur.

MONETINZAANDAM.NL

CONCERTEN

Zaterdag 1 april 16.00 uur: Bas Westerhof, orgel, met een gevarieerd orgelconcert in de Kogerkerk.

KOGERKERK.NL/CONCERTEN

Zondag 2 april 14.00 uur: De 'Kleine' Johannes Passion door de Christelijke Oratoriumvereniging Zaandam in de Bullekerk in Zaandam. Een unieke Zaanse interpretatie van deze evangelische vertelling op muziek, waarbij jongeren dit keer de hoofdrol spelen, met Bruun Kuijt, acteur/regisseur, als evangelist, Linde Schinkel, sopraan, jongeren van de Zaanse Theaterschool, het vierstemmig koor van de COVZ, begeleiding door leden van Het Promenade Orkest, algehele muzikale leiding Michel Poels, dirigent COVZ.

BULLEKERK.NL

Zaterdag 15 april 20.15 uur: Concert bij Kaarslicht in de Jisperkerk: Alexander Warenberg, cello, en Nikola Meeuwse, piano, met werken van F. Mendelssohn, J. Brahms en F. Schubert. CONCERTJISP.NL

Zondag 16 april 12.00 tot 13.30 uur: Koffieconcert door A Capellakoor Cantabile in de Oudkatholieke kerk, Noorderhoofdstraat 131 Krommenie.

CANTABILEZAAANSTAD.NL

Zondag 29 mei 15.00 uur: Donna Musica met het opera programma 'De Vergeten Diva', aria's van onder andere Rossini en Verdi in de kerk van Krommeniedijk. Reserveren aanbevolen.

KERKVANKROMMENIEDIJK.NL

Zondag 25 juni 15.00 uur: Jong Talentconcert met onder anderen de finalisten van het Jan Pasveer Concours 2023 in de kerk van Krommeniedijk. Reserveren aanbevolen.

KERKVANKROMMENIEDIJK.NL

Deze agenda wordt in een vroeg stadium samengesteld. Controleer op de websites van de betrokken organisaties of er geen wijzigingen zijn. De meest recente informatie staat ook op agenda-zaanstreek.nl

Activiteiten voor het derde kwartaal 2023 kunt u tot uiterlijk 15 mei a.s. aanmelden bij hessel.kraaij@upcmail.nl ●

1.

2.

3.

4.

5.

Gespecialiseerd in:

1. **renovatie**
2. **restauratie**
3. **funderingstechnieken**
4. **verbouwing**
5. **onderhoud**
6. **nieuwbouw**

T 020 688 11 41

Haparandaweg 9

1013 BD Amsterdam

info@selie.nl

www.selie.nl

lid van

6.